Laurent Thévenot

Den store decentrering

I kølvandet på opbrudstendenser, som påvirker sociologien dybt og truer dens overlevelse som disciplin, foreslår forfatteren at integrere disse opbrud på ny gennem at begrebsliggøre dem som decentrerende kræfter, for så vidt angår disciplinens klassiske definitioner og metoder. Opbruddene kræver alle nye måder at indoptage »det sociales« hidtil undervurderede eller ligefrem ikke-anerkendte afhængigheder af de mange væsner, som er blevet skubbet til side, og som kun diverse »studier« (*studies*) har lykkedes med at bringe frem i lyset. Bevægelsen i artiklen følger en sådan decentrering af subjektet, agenten eller den sociale aktør, der ikke længere kan bevare sin centrale rolle; og de former for det fælles og fællesskabet, der hidtil ansås som marginale i forhold til samfund og kollektiver. Langt fra samfundet (1) fører bevægelsen væk fra fremmedheden (2) i en eksterioritet, som nu må integreres i begribelsen af mennesket gennem hendes afhængigheder (3). At være sammen med de og det, der før var underrepræsenteret (4), kræver et skifte i måden at danne fælleshed. Fælleshed må nu være optaget af de nære anknytninger og åbne sameksistensen op hinsides det menneskelige, med forandringer til følge, som ikke skåner samfundsvidenskabernes underliggende normativitet. Styringsmodaliteterne undslipper metropolen (5) gennem at bevæge sig hinsides markedsøkonomien og hen til ting, der understøtter mere dybtliggende politisk-økonomiske ordninger end de omskiftelige alliancer mellem oligarker og politiske autoriteter.

Redaktionel introduktion

Denne artikel af den franske sociolog Laurent Thévenot er tidligere udgivet på fransk under overskriften »La grande décentration«. Den er udkommet i nummer 56, efteråret 2020, i det faglige tidsskrift Journal du MAUSS (Mouvement anti-utilitariste dans les sciences sociales (Den anti-utilitaristiske bevægelse i samfundsvidenskaberne). Her indgår den i et temanummer med titlen »Nous l'avons tant aimée … la sociologie, et maintenant?« (Vi elskede den så højt … sociologien, hvad nu?).[1] På redaktionen af Dansk Sociologi takker vi kollegerne på Journal du MAUSS, og ikke mindst prof. Thévenot, for tilladelse til at oversætte og trykke artiklen i dansk version. Læsere, som måtte ønske sig en introduktion til Thévenots sociologi på dansk, henvises til Magnus Paulsen Hansen (red.), *Engagementsregimer*, Hans Reitzel, 2016.

Artiklen er oversat fra fransk til dansk af Sofie Vestergaard Jørgensen. Anders Blok fra Dansk Sociologis redaktion har assisteret med faglig sparring til oversættelsen. Dette også i form af at indsætte forklarende slutnoter, hvor det vurderes, at teksten ellers er vanskelig at følge for en dansk sociologisk læser. De øvrige slutnoter er Thévenots egne fra originalteksten. Kantede parenteser ([…]) i teksten markerer oversætternes indskud af hensyn til læsevenligheden på dansk; for at lette læsningen undlader vi her at skrive »o.a.« (oversætterens anmærkning), idet dette altså løbende underforstås.

Indledning: Erfaringer med decentrering og gendannelse

Omvæltninger er ikke alene dramatiske, de er også interessante på grund af de rystelser, de skaber. Selv den verdensomspændende pandemi blandes ind i dem som et symptom, der er endnu mere brutalt end den gradvise opvarmning af kloden. Rystelserne får os til at rykke os i sæderne i forsøget at få fat i den tabte tallerken igen. Det vidner Alain Caillé og Frédéric Vandenberghes smukke initiativ [til dette særnummer] om; et initiativ, som følger i kølvandet på deres opfordring til at skabe en »ny-klassisk sociologi« (Caillé og Vandenberghe, 2016), som dels er antiutilitaristisk, dels bygger på en antropologi, der lægger vægt på principper som fælles menneskehed, fælles socialitet og gensidighed. Chokket ryster uden tvivl især samfundsforskerne, men det rammer alle discipliner inden for det humanvidenskabelige og humanistiske felt.

Og dog er rystelserne ikke nye, de er ikke opstået i går. Flere bølger efter hinanden har allerede forskubbet kystlinjen mellem de sociale og humanistiske videnskaber; og skulle den varslede storm ramme, risikerer digerne helt at gå over deres bredder. Man kan kun ærgre sig over ikke at have bemærket de tidligere varslende bølger og ikke at have taget de rette forholdsregler i forhold til deres omfang. Nu haster det – haster med at gøre noget; og sagens hastende karakter vender op og ned på prioriteterne. Også inden for videnskaben, idet jagten er gået ind på opgaver, der kan løses nu, omgående.

Nødvendigheden af at handle hurtigt og effektivt, så der kan skabes målbare resultater på kort sigt, medfører ikke alene en redefinering af politikken,

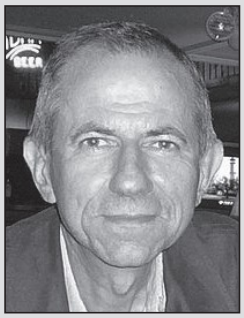

Laurent Thévenot

Professor emeritus, Ecoles des Hautes Etudes en Sciences Sociales, Paris

E-mail: laurent.thevenot@ehess.fr

men også en ændring af tyngden og retningen inden for de videnskaber, der bliver bedt om at bidrage med deres miljømæssige forståelser. En ny form for positivitet fører til retningsændringer, både hvad angår metode og fremgangsmåde, som på alle måder ligner tilbageskridt i forhold til de social- og humanvidenskabelige discipliners fortolkningsmæssige og konstruktivistiske orientering.[2] Selv socialfysikkens oprindelige positivitet diskvalificeres til fordel for videnskaber og teknikker, der griber ind i verden, og som i vidt omfang medregner det levende og ikke-levende miljø, idet de overskrider det sociale. Vi vesterlændinge, som er fanget i denne bekymring, har ikke desto mindre aldrig været så beskyttede, som vi er i denne certificerede verden, der bliver ved med at udvide sig, og i hvilken vi kan vælge og vrage. Mens arbejdet står på, fortsætter salget.

At sætte ord på omvæltningen er ikke nemt: omstyrtning, omskiftelse, forskydning. Det minder om voldsomheden i 'decentreringen', som med Sartres ord resulterer i, at den anden kommer til syne i verden: »Således dukkede pludselig et objekt op, som stjal verden fra mig. Alting er på sin plads, alting eksisterer stadig for mig, men alting gennemstrømmes af en usynlig, stivnet flugt mod et helt nyt objekt. Den andens tilsynekomst i verden svarer altså til hele universets stivnede skred, til en decentrering af verden, som underminerer den centralisering, jeg bevirker samtidig« (Sartre, 1984 [1943], p. 295).[3] Dette nye objekt, som ved sin undergravning skaber en decentrering, er den anden.

Men i dag er den anden ikke længere blot en social anden, en anden fra et samfund, det objekt, der giver navn til videnskaben af samme navn. Den anden er ikke længere kun en fremmed, som kommer, og som risikerer for altid at blive opfattet som fjenden. Den anden er blevet udvidet til at være alle dem, der er tilbage efter den sociale, politiske og økonomiske opgørelse: dem, som i lang tid har været fraværende i udregningerne, opgørelserne og prognoserne. Disse andre ville rent principielt udgøre en del af menneskeheden, hvis ikke det var, fordi arbejdet med at afdække deres subalterne [undertvungne] vil-

kår afslørede, at den fælles menneskehed aldrig er blevet færdigkonstrueret, fordi den hele tiden er blevet udskudt af undtagelsesregimer.[4]

Uden hverken at være glemt eller marginaliserede træder disse andre frem i fuldt dagslys, når historierne genfortælles i en revideret udgave; og her viser det sig, hvordan de er fundamentet i de verdener, hvor idealerne om lighed og frisættende kritik er blevet udarbejdet. Deres stemmer forstår at diskvalificere os som værende noget, der er endnu værre end kolonisatorer eller herskere, nemlig provinsielle. Den anden er ikke længere blot menneskelig, men anderledes levende, og den har ikke altid et ansigt, der hjælper os med at genkende den. De levende er endda inde i os, de er biotoper, som udgør en grundbestanddel i vores menneskekroppe, eller faktorer, der nedbryder den. Og endelig er den anden også noget livløst, som ikke udløser den decentrering, Sartre talte om, men som nu tvinger os til [at foretage] en radikal forskydning for at gøre regnskabet op.

Ligesom initiativtagerne til dette særnummer svarer også de andres stemmer tilbage med en mere eller mindre lang, uensartet og konvergerende liste over korrosionspunkterne på sociologiens smukke automobil. En automobil, som vi troede kunne køre helt af sig selv, men som nu begynder at få motorstop, angribes af rust og får os til at frygte en større reparation for ikke at tale om en decideret skrotning. De mest optimistiske foreslår diverse reparationer eller ombygninger.

Selv har jeg valgt udelukkende at tage fat på disse generelle spørgsmål ud fra erfaring, i et omfang, som er mere beskedent end de store profetiske fortællinger, og som har den fordel at have været prøvet af i felten. For at undgå fragmentering ved blot at stille disciplinens svagheder op på række integreres læringen fra disse erfaringer i en sammenhængende analytisk og spørgende ramme. Den integrerende ramme sætter fokus på nogle strukturelle spændinger i det at være mennesker sammen, som endnu er fremtrædende i nutidens verden på de områder, vi vil undersøge.

Denne teksts 'jeg' refererer ganske vist til personlige erfaringer, der som oftest har indgået i de tekster, jeg har udgivet. Men der er i høj grad tale om et 'os' på grund af de mange trofaste og udbredte samarbejder og venskaber, som jeg har nydt godt af, og som vil blive nævnt, for så vidt det er muligt på denne begrænsede plads. Jeg undskylder på forhånd for de udeladelser, der måtte forekomme.

Afsnittene udfoldes forskelligt, alt efter om de allerede har været behandlet i nylige udgivelser eller, omvendt, er projekter, der endnu er under konstruktion eller sågar kun på tegnebrættet. Den overordnede vej gennem teksten tager form af en decentrering, som på én gang påvirker det subjekt, den agent eller den sociale aktør, der ikke længere kan fungere som akse, og de former af det fælles og af fællesskabet, som forskydes i forhold til samfundene og kollektiverne. Langt fra samfundet (1) fører vejen væk fra fremmedheden (2), fremmedheden ved en eksterioritet, som fremover skal indlemmes i men-

neskets bekymringer qua dets afhængigheder (3). At være sammen med det, de og dem, som før blev minoriseret (4), kræver forskydninger i den fælles fordeling og opfordrer til at bekymre sig mere om tilknytninger i det nære og desuden til at åbne sameksistensen ud over det menneskelige. Det sker med dertilhørende omlægninger, der ikke skåner social- og humanvidenskabernes underliggende normativitet. Styringsformerne frigør sig i metropolen (5) gennem, ud over markedsøkonomien, at gå via ting, som støtter politisk-økonomiske forbindelser, der stikker dybere end de omskiftelige alliancer mellem oligarker og politiske autoriteter.[5]

1. Langt fra samfundet

Det første punkt vækker uden tvivl enighed hos mine samtalepartnere [i dette særnummer], og jeg vil ikke opholde mig ved det: Sociologerne kan ikke længere finde deres samfund. Tabet handler ikke kun om en indskrænkning af selve disciplinen eller om tabte begreber. Det er også et historisk objekt, der er gået tabt undervejs i fabrikationen og vedligeholdelsen af det; en fabrikation, som sociologerne har været involveret i, som var de ingeniører.

Ikke desto mindre kan jeg se indtil flere fordele ved at fjerne sig fra dette yndlingsobjekt. For det første forhindrede den på én gang meget specifikke og potentielt universelle definition af samfundet, at der blev set på andre former for fællesskaber og deres indbyrdes forhold. Når jeg skriver *fællesskab,* opfatter jeg ikke dette begreb i opposition til begrebet samfund, som hos Tönnies, men snarere som et generisk begreb, der fastholdes, fordi det giver genlyd af fordelings- og fælleshedsprocesser, der altid er problematiske og anspændte på grund af de forskelle og uenigheder, som skaber politikken. Dette politiske fællesskab udviskes imidlertid i høj grad af det allestedsnærværende samfund, på trods af at alt deri gerne kaldes politisk.

Det ser man allerede i den kritik, der opstod i kølvandet på Raymond Arons *Paix et Guerre entre les Nations* (Aron, 1962; eng. *Peace & War: A Theory of International Relations*, 1966). Alain Touraine opponerede imod ham i spørgsmålet om, hvorvidt sociologien skal behandle et samfund, som om det stod alene, eller som om det befinder sig i et anspændt, agonistisk og krigerisk suverænitetsforhold, hvilket var Arons holdning. Touraine, som er tilhænger af den førstnævnte opfattelse af sociologien, prøver at inkludere den anden opfattelse ved at hævde, at i kraft af den verdensomspændende udvidelse af industrisamfundsmodellen, så findes der nu kun ét stort samfund, industrisamfundet (Touraine, 1963). Aron understreger for sin del, at sociologien har glemt suveræniteten og spændingerne mellem forskellige suveræner; en indstilling, der er særligt relevant i dag, hvor disse spørgsmål igen er kommet i forgrunden [1].

Den anden fordel ved at fjerne sig fra yndlingsobjektet er, at man undgår at indlemme en række fænomener i det ophøjede 'samfund', der ikke nødvendigvis har samme udfoldelsesrum og samme relevans [som det antages].

Hermed tvinges sociologerne til at beskæftige sig med andre humanvidenskabelige discipliner og gruble over deres respektive nutidige ulemper samt over forholdene mellem deres forskellige analysekategorier [2].

Den tredje fordel, som ligeledes har store konsekvenser for redefineringen af sociologernes opgave, handler om, at man får fjernet nogle forudsætninger for kollektivet, der indgår i disciplinens kerneforestillinger, uanset om det handler om kollektiver i den rene forstand eller om interaktioner. Hvor der ikke er nogen tvivl om, at menneskedyret er socialt, så stiller evolutionsforskningen i dag spørgsmålstegn ved overdrevne forestillinger om menneskedyrets altoverskyggende sociabilitet. Desuden er menneskedyrene alt for forskellige og ubegribelige – vi er ved at opdage, at også deres fætre, primaterne, er det – til, at man kan fæste lid til den komplekse rute og de anordninger [*dispositifs*], der kræves for at vedligeholde et fællesskab. Et fællesskab, som alligevel forbliver omdiskuteret på grund af denne diversitet, der aldrig helt kan formindskes. Analysen af disse udrustede processer og af de spændinger, de pålægger levende væsener for at skabe en fælles menneskehed ud fra deres kroppe og deres miljø, definerer en sociologi, der er decentreret i forhold til begreber som samfundet og det sociale. En sociologi, som åbner op for fremstillinger af det fælles, der er ukendte i disciplinens historie. Som følge af denne forskydning fra det sociales centrum, der før var det foretrukne, er vi nødt til at analysere menneskets måder at leve med fremmedheden ved de andre, ved omgivelserne og ved dets eget liv.

2. Alt imod fremmedheden

Den fremmede overskrider per definition samfundets grænser. Det er unødvendigt at minde om, hvor vigtigt migrantspørgsmålet er blevet, i takt med at de mange konflikter har øget mængden af flygtningestrømme, suppleret af klimaflygtningene. Migrationsproblematikken og reaktionerne på denne vil vi komme ind på i artiklens fjerde del, hvor vi vil se nærmere på spændingerne mellem nærhed og politik. Lad os lægge ud med den mere grundlæggende oplevelse af den fremmede og fremmedheden, frem for med den forskelsdiskurs, der i dag er den dominerende inden for samfunds- og politikvidenskaberne.

Den fremmedes chokafsløringer

Som Joan Stavo-Debauge har vist i sine værker (2014, 2017), er det særdeles frugtbart både metodisk og teoretisk at analysere fællesskabet med udgangspunkt i den fremmedes opdukken. Her påviser han således, at de klassiske sociologer ikke har draget tilstrækkelige konsekvenser af dette forhold; og det samme gælder gæstfrihedsfilosofierne, i og med at de mangler en radikalt gensidig tilgang til mødet med den fremmede.[6]

Den form for decentrering, som chokket ved den fremmede skaber, er blevet udforsket i forbindelse med forskning baseret på »den fremmedes me-

tode« (Thévenot, 2017a). Det sker med udgangspunkt i bi- og tværnationale undersøgelsesprogrammer, som ikke kun er komparative, men også skabt på baggrund af den heuristiske kraft, der findes i et sådant chok, til brug i et kritisk og gensidigt reflekterende arbejde hos sociologer fra to lande. Selv antropologerne, som om nogen ved noget om den fremmede, havde næppe overvejet denne gensidighed, før de flersidige 'ontologier' for nyligt blev populære og førte dem til at iscenesætte de to sider af en symmetrisk konfrontation, snarere end reelt at realisere den.[7] En af de første gavnlige effekter af dette chok er, at der kastes lys over de normative grundprincipper, som oftest ubevidst er dybt forankret i de kategorier fra samfunds- og politikvidenskaberne, der har transnationale og trans-kulturelle ambitioner.

[Den amerikanske sociolog] Andrew Abbott lykkedes med det, ikke med udgangspunkt i bi- og tværnationale undersøgelser, men ved at studere den sociale tanke, der gennem hele 1900-tallet udstrømmede fra de forfattere, der ikke kom fra metropolen. Han brugte seks år på dette studie, der »tjente som en personlig disciplin […] i form af en imaginær professor på et imaginært universitet« (Abbott, 2016, p. 592).[8] Abbott fremhæver normativiteten i de samfundsvidenskaber, der beskæftiger sig med menneskelige aktiviteter, og som »når det kommer til stykket altid er en jagt efter værdier«. Han identificerer denne normativitet som »liberalismens kontraktlige ontologi« og fremhæver fire karakteristiske træk ved den: en nation med ligestillede borgere; en adskillelse af den offentlige og den private sfære; »etableringen af en liste over forkastede eller – omvendt – beskyttede særtræk, dvs. private særtræk, der skal anerkendes som offentlige«; og endelig fraværet af »intermediære institutioner« og »interne solidariteter« (ibid., p. 584, 586).

Abbott bemærker skarpsindigt, at disse særtræk stadig findes i hjertet af »den feministiske, postkoloniale og *queer* litteratur samt i andre forskellige polemiske korpusser«, og at »disse skrifter for en stor dels vedkommende indskriver sig i kontraktualismens logik«. Deres mål er typisk at revidere listen over beskyttede særtræk og beskyttelsesvilkårene eller at ændre listen over forbudte elementer og vilkårene for eksisterende forbud (ibid., p. 588). Abbott anerkender, at antropologerne har en vis rolle at spille i forhold til at hjælpe os med at »acceptere, at resten af verden ikke længere blot skal ses som levninger efter de moralsk ophøjede metropoler«. Men han tilføjer, at »deres arbejde er fanget i Vestens normative ontologier«. Og til tilhængerne af de postkoloniale studier, som kritiserer dette forhold, svarer han, at »på forholdsvis paradoksal vis [har de] i høj grad lænet sig op ad de samme kontraktlige begreber som det normative korpus, der dominerer inden for samfundsvidenskaberne« (ibid., p. 588, 591).

Minoriserede menneskers gengældte fremmedhed

Det mindreværd, der ofte karakteriser den fremmede i øjnene på det samfund, hun henregnes til, er blevet bragt til syne i en udvidelse, der både be-

handler dette samfunds ydre og indre. Det er sket takket være den bevægelse inden for kritiske humaniorastudier, der har engageret sig i at få anerkendt den voksende liste over ofre for dominerende minoriseringer. Denne fælles bevægelse inden for *minorities*, *gender*, *queer*, *subaltern* og *postcolonial studies* har ofte føjet sig til – eller erstattet – de eksisterende sociologier, uden dog at medvirke til at ændre de analytiske rammer. Ifølge Andrew Abbott kan det skyldes, at den radikale flerhed ikke indfanges af multikulturalismen eller af begrebet 'kulturel forskellighed', som »efter 1980 er blevet tæmmet til at blive en slags beskeden tilføjelse til liberalismens samme gamle – og begrænsede – normative ontologi« (ibid., p. 592).

Inden vi i næste afsnit vender tilbage til denne liberale multikulturalisme, skal det bemærkes, at der findes forskellige holdninger til arven efter den vestlige tænkning. I sin berømte tekst »Can [the] Subaltern speak?« insisterer Gayatri Chakravorty Spivak på 'imperialismens snævert set epistemiske vold' (Spivak, 1988, p. 287). Derimod bør den mindst lige så kendte *Provincializing Europe* af Dipesh Chakrabarty, ifølge forfatteren selv, ikke ses som en afvisning af den europæiske tænkning. For efter afslutningen af den europæiske imperialisme forbliver den europæiske tænkning en gave, der gøres krav på, »i en antikolonialistisk taknemmelighedsånd« (Chakrabarty, 2000, p. 255). Frantz Fanon, [fortsætter Chakrabarty], som i *Les damnés de la terre* [*Fordømte her på jorden*] »klamrer sig til Oplysningstidens forestillinger om menneskeheden – selvom han vidste, at den europæiske imperialisme havde reduceret denne tanke til et billede af den hvide kolonisator – er nu selv en del af verdensarven efter alle de postkoloniale tænkere« (Chakrabarty 2000, p. 5).

Fanon selv skrev: »For den tredje verden handler det om at påbegynde en historie om mennesket, som på én gang tager højde for de af og til fantastiske teser, som Europa underbygger, men også for Europas forbrydelser«. Dette fordi »det er i Åndens navn, den europæiske ånd forstås, at Europa har retfærdiggjort sine forbrydelser og legitimeret det slaveri, som fire femtedele af menneskeheden var underlagt« (Fanon, 2002 [1961], p. 302-304). Mohamed Harbi, som samarbejdede med Fanon efter anmodning fra den algeriske republiks provisoriske regering (GPRA), skriver ikke desto mindre i efterordet til 2002-udgaven [af Fanons bog], at »Fanon på grund af sin situation – han levede i kontakt med forholdsvis agnostiske aktivister – ikke kunne vurdere, hvor ubetydelig en plads oplysningstænkningen havde i de kulturelle algeriske rum. Denne tænkning var kun en lille biflod til den flod, som var oprindelsen til, at en majoritet, der var mere følsom over for religionens indflydelse, tilsluttede sig FLN [Front de libération nationale (Den nationale befrielsesfront)]« (Harbi i efterordet til Fanon 2002, p. 308).[9]

Som en foregribelse af den postkoloniale litteratur skriver Sartre i forordet til Fanons diagnose i *Les damnés de la terre* om, hvordan arbejderne bliver udnyttet af borgerskabet, der på deres side sørger for at inkludere dem i vores [menneske]art, så de »frit kan sælge deres arbejdskraft«. Og han skriver om

det kontraktløse tvangsarbejde, som, »idet det forkaster metropolens universalisme«, kun lovligt kan udplyndre, underkue og slå ihjel ud fra »et princip om, at den koloniserede og mennesket ikke er hinandens lige« (Sartre, 2002 [1961], p. 23).

Fremmedheden i det hudløst nære

Kan man skabe sameksistens med en fremmedhed, som er indskrevet i en kolonial udbytnings fortid? Den indlysende uforenelighed mellem den fælles menneskelighed og en undertvingelse, der går så langt som til slaveri, og som maskeres bag racialisering og den racemæssige minorisering, som de hvide koloniherrer har opereret med – fordømmer det ikke for altid deres prætensioner om at leve sammen? Lad os se på fire modsætningsfyldte svar, som har gjort det muligt at tage fat på de decentrerede tilgange til disse brændende spørgsmål, rettet mod en hudløst nær sameksistens, der virker som et ekko af Fanons referenceværk [*Sort hud, hvide masker*] (2015 [1952]).

Det første svar kommer fra antropologer, som selvom de er arvtagere af en hvid kolonialisme – her vil jeg bl.a. citere to kvinder – har forsket i nærhedsforhold mellem koloniserede og kolonister; en forskning, der er både grundig og modig, eftersom den ikke fandt nåde for øjnene af den kanon, som visse vogtere af *post-colonial studies* har etableret [3]. Jeg nævner her blot to personer, som har bidraget til denne udforskning, og ikke uden at møde kritik fra deres ligesindede – nemlig Ann Stoler og Fanny Colonna. Stoler har på baggrund af sin forskning i kolonitidens Indonesien fremsat det argument, at »tærsklerne for racemæssigt tilhørsforhold, seksuel adgang og kolonial status ikke var 'private' steder, hvor man kunne finde ro eller trække sig tilbage«. De var derimod anledninger til, at »racen blev testet« i forhold til »imperiets stramme og slappe bånd«, hvori »relationer eller magt blev knyttet og strammet, slækket på og ophævet, viklet sammen og bundet op« (Stoler, 2006b, p. 3).

Fanny Colonna, som er arvtager efter en dobbelt fortid, på én gang 'sortfod'[10] og forkæmper for Algeriets uafhængighed – og mærket af den ultimative vold i forbindelse med FLN's drab på hendes 47 år gamle far – har begået et enormt og ualmindeligt oplysende værk om Aurès, Kabylien og Sahara (se især: Colonna,1995, 2010; Colonna og Le Pape, 2010) [4]. Det gør hun ved i sin tilgang at inkludere »en uigenkaldelig mistro over for en alt for skematisk opfattelse af det tvangsforhold, der udøves fra samfundets øvre lag mod dets bund og afspejles i et groft forenklet binært system (dominans/underkastelse, autoritet/modstand, og lad os bare fortsætte: lærd islam/folkelig islam, skriftkultur/mundtlig kultur, by/land)« (Breviglieri, 2013b). Marc Breviglieri, hvis eget arbejde bygger på analyser af tilknytningsforhold (Breviglieri, 2013b), påpeger, at der eksisterer en kløft mellem det indeksparadigme fra Carlo Ginzburgs mikrohistorie i jagten på marginalitet (Ginzburg 1980, 1989 [1986]), som Colonna også tilslutter sig, og så den undersøgelse, hun faktisk laver af

»nærhedsbåndene mellem steder, mennesker og levemåder«.[11] I sin undersøgelse forsøger hun at finde frem til det, som folk, der står hinanden nær, udveksler og tilskriver hinanden (Colonna, 2004, p. 23).

Det andet svar kommer fra den forskning, som et hold antropologer har foretaget i et land, der engang var koloniseret, og hvoraf der er opstået en sameksistens, nemlig Brasilien. Idet de på én gang tager afstand fra en subaltern [undertvunget] position som dét, der kan forsyne den vestlige antropologi med sit epistemiske terræn, og fra risikoen for at skematisere »epistemologierne fra Syd« (de Sousa Santos, 2011), så giver de brasilianske antropologer og sociologer os en skematisk komposition, der ligger midt imellem lighedsorienteret samfundssind og hierarkisk overvejelse, alt efter »moralsk substans« (se især: L.R. Cardoso de Oliveira, 2005; DaMatta, 1983 [1978]; Kant de Lima, Eilbaum og Pires, 2007; Lobão, 2011; Mota, 2014a; Simões, 2010). Disse bidrag gør det, i anden omgang, muligt at kaste et kritisk blik tilbage på behandlingen af en etnisk og kulturel fransk pluralitet, som ellers er vanskelig at gribe (Mota, 2014a, 2014b, 2017).

Det tredje svar kommer fra den liberale politiske tradition, som foreslår en formel for fællesskabet, der er åben for forskellighed. I stedet for at lade deres stemmer høre ved at *forstærke* dem, indtil de antager størrelse af et fælles gode, så skaber personerne et mangesidigt fællesskab ved at hæve sig op over deres intime familiaritet og antage størrelse som individer, der tager del i det offentlige ved at tilkendegive deres *præferencer*, holdninger og 'interesser'.[12] Disse interesser fremstilles som individuelle *valg*, som individerne egenhændigt er ansvarlige for; en blanding, som sikres gennem *forhandling* mellem præferencerne. I sin multikulturelle variant gør denne liberale grammatik det nødvendigt at lave folks kulturelle tilknytninger om til 'holdninger', som er offentligt identificerbare og kan vælges individuelt. Det resulterer i en nødvendig stilisering, som fremkalder kritik af 'stereotypen' på baggrund af en misforståelse af dens eksistensberettigelse.

Analyser af sameksistensen i aktivistiske fællesskaber – hvor man som udgangspunkt er fjendtligt indstillet over for dominerende individer og i øvrigt er særligt følsom, refleksiv og kritisk over for den postkoloniale arv – vidner om en politisk transformation, der fører til en genopdagelse af de individuelle interessers liberale grammatik. Stavo-Debauge har gennem længere tid observeret udviklingen i et sådant aktivistisk fællesskab, som samfundsmæssigt, lighedsmæssigt og solidaritetsmæssigt er åbent over for fremmedheden hos sorte afrikanere, og som genopdager den liberale grammatik for individuelle interesser. Det gælder fortrinsvis den type interesser, som ligger fjernest fra grammatikkens normative referenter, og som er en reaktion på vanskelighederne i et fællesskab, der ellers truer med at flås i stykker af religionen (Stavo-Debauge, 2014).

Gudernes kamp med samfundet

Der findes ganske vist både religionssociologi og *religious studies*. Men det, der er på spil i dag, er noget andet, og det påvirker den teologisk-politiske sokkel, hvis sekularisering [sociologi-]disciplinen er bygget på. Trostilkendegivelserne skaber langt dybere forskelle mellem mennesker og i konstitueringen af fællesskaber med andre skabninger, end den multikulturelle reduktion tager højde for, når den beskæftiger sig med religion; en tilgang, der giver anledning til angreb og reaktioner.

Vi har set, hvordan Harbi tog afstand fra Fanon i sit ønske om at give religionen mere plads på bekostning af oplysningstankerne. Også Spivak og Chakrabarty, som tager udgangspunkt i Indiens historie, er trods indbyrdes holdningsforskelle enige om, at religion spiller en vigtig rolle. Ligesom Abbott bemærker Chakrabarty, at størstedelen af de samfundsvidenskabelige eksperter »ræsonnerer på liberal og verdslig vis«. Ifølge Chakrabarty handler dette ikke om, at de personligt vedkender sig liberalismens fordele i højere grad end andre, men skyldes, at liberalismen er »indskrevet i deres videnskprotokoller og deres institutionelle procedurer« (Chakrabarty, 2000, p. 236). Chakrabarty bemærker desuden som flere andre, at Lockes »selvstændige, uafhængige og ejendomsbesiddende individ« er forankret i den kristne teologis idéer om forholdet mellem menneskene og deres skaber, og at disse teologisk funderede læresætninger er blevet »verdsliggjort i visse af den moderne, liberale, og marxistiske politiske tænknings fundamentale grundsætninger«. Han konstaterer desuden, at historien om verdsliggørelsen af den bengalske tænkning langtfra er den samme som i Europa, »ligesom guderne og gudinderne i nutidens Bengalen heller ikke er sekulariserede på samme måde som den Gud, der er begavet med kristendommens fornuft« (ibid.).

Roger Friedland har – inspireret af begrebet om gudernes kamp hos Max Weber – udviklet en original tilgang til værdi-guderne i vores samtid og til politiseringen af troen, hvor stat og religioner kæmper om kroppene (Friedland, 2011). Denne tilgang har gjort ham bevidst om evangelisternes støtte til Trump: »Trump behandles som en inkarnation af den rene magt. Han gør ikke reklame for at prøve at overbevise sine vælgere. Han tilbyder at lade sig vælge af dem; en handling, der skal vise deres tro på ham. Han giver dem mulighed for langt om længe at være sig selv; at stille sig bag en vinder, der afspejler dem og forsvarer dem, og som vil gøre de bedste forretninger i deres navn. Han tilbyder dem frelse. På konventet råbte folkemængden ikke »Yes, we can«. De råbte snarere »Yes, you will«.« (Friedland, 2016).

3. Menneskelig på grund af sine afhængigheder: Anknytninger til det levende og ikke-levende miljø

Lad os nu vende tilbage til det perspektiv, som betyder, at mennesket betragtes ud fra dets miljø. Snarere end ud fra en autonomi i samfundet og hos den enkelte borger – som ofte fejlagtigt forveksles med uafhængighed – foreslår

vi, at det er gennem afhængighederne, at man fremover anskuer dannelsen af mennesket. Det skal bemærkes, at disse afhængigheder – som sociologien ikke har taget mål af og derfor har gjort til et ufuldkomment objekt – allerede ligger til grund for de decentrerende bevægelser, som er gennemgået ovenfor. Ud fra en bred og pluralistisk forståelse af, hvad der menes med miljø og med økologien af menneskets forhold til dets subsistens- og anknytningsmiljø, peger alle tekstens temaer mod denne økologi af mennesket i fællesskab i bred forstand.

Valoriseringen af naturen

Lad os stille spørgsmålet igen med udgangspunkt i naturen; et begreb, som tidligere blev adskilt fra menneskets kulturer og siden er blevet opgivet. For knap 30 år siden undersøgte Claudette Lafaye og jeg (Lafaye og Thévenot, 1993) med udgangspunkt i miljøkonflikter og i vores egne igangværende undersøgelsesfelter (Lafaye, 1989; Thévenot, 1996a, 1996b), hvorledes »påkaldelsen af naturen ændrer konstruktionerne af kollektivet og det fælles bedste« (Lafaye og Thévenot, 1993) [5]. Vi studerede tre måder at tage naturen i betragtning, som hver implicerede en voksende grad af forskydninger. Disse modaliteter vil jeg gennemgå her, idet jeg holder mig den efterfølgende debat in mente (Barbier, 1992; Blok, 2013; Latour, 1995, 1999).

Rent analytisk placerede vi modaliteterne inden for rammene af de *værdiordener*, som Luc Boltanski og undertegnede netop havde fremlagt (Boltanski og Thévenot, 1987, 1991), og som en afstikker til disse. I denne analytiske ramme er der ikke eksplicit tale om menneskets miljø, sådan som der er det i det efterfølgende stadie af engagementssociologien. Ikke desto mindre antager de ikke-menneskelige omgivelser en vigtig plads i analysemodellen. Dette er relativt usædvanligt i forbindelse med en analyse af politiske og moralske spørgsmål, der normalt placeres midt i de menneskelige relationer. Vores analytiske model skyldes især vores særlige fremgangsmåde, hvor vi kombinerede klassikere inden for politisk filosofi med praktiske vejledninger til handling. Resultatet af dette var en usædvanlig undersøgelse af de politiske og moralske filosofier, hvor disse særligt blev relateret til fysiske miljøer. Det, vi forstod ved begrebet 'virkelighedstest', er siden blevet en central del af den såkaldte pragmatiske sociologi, der her adskiller sig fra ren erfaringsfilosofi. Det vidner vores betegnelse af virkeligheden som 'verden' eller 'natur' også om.

Denne analytiske ramme gør det muligt at præcisere, hvordan miljøet forstørres forskelligt til et fælles bedste i henhold til den enkelte værdiorden. Dette var den første modalitet for en valorisering af naturen, som Lafaye og jeg behandlede i vores artikel. Således betegner den domestiske værdisætning miljøet som et territorium – eller et terroir – som valoriseres på baggrund af en hierarkiseret tradition. Det er her en anderledes kvalificeret natur, der valoriseres af *inspirationens* værdiorden, en natur, som gør indtryk og skaber

vibrationer. Eller som forstørres solidarisk af den *civile* værdiorden i en stat, der ligeledes gør naturen tilgængelig for alle i den offentlige brugs tjeneste.

Den anden modalitet, vi undersøgte, var tilblivelsen af et nyt legitimt vurderingsprincip for kritik og retfærdiggørelse, en ny *grøn* værdiorden, efter samme model som de andre værdiordner. Observationerne tydeliggjorde, hvad der hindrede udviklingen af en grøn orden: »I den grønne orden støder metoden til evaluering af situationens økologiske karakter imod vanskeligheden ved at etablere en ækvivalent, der er i stand til at gøre menneskene sammenlignelige«. Endvidere »mangler der de nødvendige kvalifikationsværktøjer til en decentral implementering, som bør opfylde to kriterier: tilgængelighed for alle, sådan at den kritiske kapacitet sikres; og sammenhæng mellem lokale vurderinger eller beslutninger og en generel nødvendighed, således at alle kan sætte deres mest daglige og banale handlinger på prøve ud fra ren økologisk forsigtighed« (Lafaye og Thévenot, 1993, p. 513). Ser man på den forskning, der er foretaget i løbet af de sidste 25 år, kan det konstateres, at disse forhindringer er ved at blive fjernet: Indikatorerne er blevet mangedoblet – uden dog at blive ensrettet – og en ny form for ækvivalens og evaluering i hverdagen er blevet intensiveret. Imidlertid udtømmer disse to første modaliteter ikke omdannelserne af konstruktionen af kollektivet og det fælles bedste [i kølvandet på miljøproblemer].

Den tredje modalitet for forskydningen af de politiske konstruktioner er den mest gennemgribende. Den indebærer, at man fjerner sig fra storhedsgrammatikken og fra konstruktionerne af det fælles bedste ved at bryde med princippet om, at den fælles menneskehed er grundlaget for at evaluere det gode og for den kritiske kapacitet. Bruddet er her ikke en følge af en begrænsning af samfundet, sådan som ved mange andre krænkelser (slaveri, racisme, racehygiejne …), men skyldes derimod en udvidelse, der rækker ud over mennesket.

Lad os – som optakt til næste afsnit, der handler om aktuelle spekulationer omkring en udvidelse af dette fællesskab via en decentrering af mennesket – tage et blik på »referencegruppens grænser«, som vi undersøgte, og som stadig er relevante i dag. Den første grænse omhandler de kommende generationer: »I det øjeblik, den fælles menneskehed skal forny sig selv i forhold til en effektiv kritisk kapacitet, der sætter de udførte handlinger *på prøve*, er en sådan udvidelse relativt problematisk« (ibid., p. 515). Denne grænse svarer til Rawls' teori om retfærdighed, fordi denne udspringer af et rationelt samarbejde mellem sårbare aktører, såvel som til de af værdiordenerne, der skabes af en pragmatisk tilgang til retfærdiggørbare domme.

Selv mellem samtidige personer og nuværende generationer har de yngre generationers stemme i høj grad bidraget til den nylige styrkelse af en kritik, der tager udgangspunkt i den grønne værdiorden. Opblusningen af miljøspørgsmålet hos denne fremtidens generation, der har forstået, hvor presserende spørgsmålet er, går endda så langt som til at forstyrre den politiske

repræsentations tidsmæssige og rumlige distance; et træk, som også ses i populismen.[13] Desuden er dannelsen (forstået i betydningen 'undfangelsen') af mennesker – som der regelmæssigt sættes spørgsmålstegn ved ud fra et miljømæssigt argument om stigende befolkningstal – et af de største spændingspunkter mellem menneskets behov og behovet hos alt det levende, som mennesker er bygget af [6].

Den anden udvidelse, vi [Lafaye og Thévenot, 1993] nævnte, førte gennem begrebet 'arv', der også har til formål at skabe bånd mellem generationerne. Den tredje grænse, hvis forskydning er den vigtigste og den, der får størst konsekvenser, adskiller mennesker fra andre levende og ikke-levende væsener i miljøet. Denne forskydning påvirker lov og etik (vi analyserede dengang Collingwood, Lovelock, Naess, Singer og Paul Taylor) og afviger endda fra menneskets normative udrustning, idet den anvender økosystemets systemiske model og dets evolutionsmæssige dynamik. Vi afsluttede artiklen med »blandingen af valoriseringsfigurer [… og de forskellige] integrationsmodeller (værdiorden, system, evolution)«, der skaber »tøven i evalueringerne«. Vi fremhævede her den »plads, der tildeles såvel mangfoldigheden som de særegne livsformer«, en dobbelthed, der således »slutter sig til en kulturantropologisk indstilling, der sigter mod at bevare folkenes og traditionernes særlige karakter«.

Den miljøbestemte tilblivelse af værdiordener og fælles goder: De holdbare samfunds økologi

På denne decentrerende vandring er det vigtigt at vende tilbage til den omvending af perspektivet, som senere blev foreslået i forbindelse med en refleksion over værdiordenernes miljøbestemte tilblivelse, illustreret ved eksemplet med den spirende informationsmæssige værdiorden (Thévenot, 2001, 2015a). I stedet for at koncentrere politik og moral omkring et fællesskab af mennesker på bekostning af enhver anden afhængighed, så er det med udgangspunkt i »anknytningen til deres miljø« – herunder artefakterne – at man kan forstå oprindelsen af de værdiordener, der er egnede til det fælles bedste.

»Den systematiske generalisering af, hvordan mennesker bemægtiger sig deres miljø, er en historisk proces. Men den afhænger også af de potentielle evner, som menneskekroppen, naturen og menneskets artefakter giver. […] Den igangværende dannelse af en ny type systematiske forbindelser, i form af 'information', afspejler processens materielle og ideologiske aspekter. Det begynder med udviklingen af en række teknikker, der forbedrer menneskets kommunikationsmæssige evner. Opbygningen af passende systemer til kommunikation af information er en betingelse, der går forud for, at de 'informationsmæssige' evner kan sammenlignes. […] Når dette er blevet udbredt, gør et bestemt forhold til tingene bestemte situationer sammenlignelige. […] En sådan sammenligning åbner derefter vejen for en undersøgelse af det [fælles] gode, som sådanne evner ville kunne bidrage til, samt til en undersøgelse af

de former for uretfærdigheder, der ligger i den faktiske fordeling af dem. […] Således kan den på én gang materielle og ideologiske udarbejdelse af et nyt relations-system [mellem mennesker og deres miljø] føre til, at der defineres en ny type fælles bedste, der ville kunne underbygge en generel 'informationsmæssig værdiorden'. […] Spørgsmålene om retfærdighed og overvejelser om det gode og realiseringen af det kan kun udvikles, hvis der forud for dette etableres systematiske forbindelser mellem mennesker og deres naturlige eller artefaktuelle miljø« (Thévenot, 2001).

Valoriseringen af de systematiske forbindelser mellem mennesker og deres miljø afviger dels fra Jürgen Habermas' strengt kritiske overvejelser omkring deres indtrængen i 'den kommunikative handlen' (Habermas, 1987) [7], dels fra Niklas Luhmanns systemteori om den enhedsgivende kodning af autopoietiske systemer (Luhmann, 2013 [2002]). Denne kodning er ganske rigtigt beslægtet med de formmæssige investeringer, der kræves for at kunne udbrede de systematiske forbindelser ved at give dem samme værdi.[14] Men den rækker ikke til en valorisering af dem. Desuden vil vi kunne se i næste afsnit, at overgangen fra en systemmodel til et uenighedsrummende fællesskab skaber spændinger i forhold til udvidelsen af fællesskabet mod miljøet.

Værdiordenernes miljøbestemte tilblivelse, som er relateret til en udbredelse og valorisering af menneskets kapacitetsmæssige afhængigheder af miljøet, er allerede skitseret for de forskellige værdiordener (Thévenot, 2001, 2015a). Lad os vende tilbage til den *industrielle* værdiorden, som vi knyttede til Saint-Simons politiske filosofi; en vigtig figur både i forhold til udviklingen af en social tænkning, der afhænger af et produktivt teknisk miljø, og i forhold til sociologien som disciplin (Boltanski og Thévenot, 1987, 1991). Saint-Simon er desuden direkte knyttet til den såkaldte ekstraktive modernitet. Denne modernitet er på én gang destruktiv, på grund af sin udbytning af de menneskelige arbejder- og koloniverdener og af naturens fossile materialer, kulstof og olie; og samtidig genererer den demokratiske idealer og værktøjer (Mitchell, 2011).

Evnernes tilblivelse baserer sig på ibrugtagning af værktøjer og teknikker, men den *industrielle* værdiordens valorisering kræver mere end dette. Den kræver nemlig »en generel formatering af ting og mennesker ud fra standardiserede, målbare tekniske evner, og ikke ud fra den personlige eller lokale viden, der ligger i håndværket […]. De ord, der bruges til at beskrive [personernes] funktionelle egenskaber, kan ligeledes bruges til at benævne tingene. De forøges, når de er effektive, produktive og operationelle. De benytter værktøjer, metoder, kriterier, planer, tal osv.« (Thévenot, 2001). Således dukker den miljømæssige tilblivelse af en produktionsmæssig mestring op, der langtfra er en rent menneskelig dyd, men derimod skyldes en bestemt økologi.

Christophe Bonneuil og Jean-Baptiste Fressoz viser i deres miljøhistorie – der vender sig imod modernitetens sædvanlige fortællinger – at 'industri-

ordenen' og dens storhed i slutningen af det 19. og begyndelsen af det 20. århundrede fungerede som en støtte for den 'miljøbevarende' gren af [de socialt virksomme] kritikker. De var imod naturspild, og de mente, at der skulle rådes bod på dette spild »ved en styrkelse af den industrielle logik: kultivering af naturen, optimering af flowet, begrænsning af tab, justering af prøver, standardisering for at kunne forvalte bedre på lang sigt. Hertil kunne man desuden medregne 'videnskabeligt skovbrug', præsident Théodore Roosevelts politik og den urbane hygiejne« (Bonneuil og Fressoz, 2016 [2013], p. 296).

Omvendingen i perspektivet på de politiske og moralske konstruktioner – og dermed også på de sociologier, der stammer herfra – som muliggøres af, at vi indskriver politiske filosofier i 'naturer' eller 'verdener', der udgør værdiordenernes miljømæssige fundament – denne omvending er i aktion i den 'idéernes miljøhistorie', som Pierre Charbonnier (2020) har skabt. Det har han gjort ved bredt at sammenfatte historiske værker, der giver plads til miljøet og til de mennesker, der overses på grund af udbytningen af den; og ved at kombinere dette med en grundig genlæsning af klassiske politiske og moralske filosoffer.

Christophe Bonneuil og Jean-Baptiste Fressoz havde allerede i deres historieskrivning om det antropocæne protesteret mod »fortællingen om en miljømæssig opvågnen, hvori det påstås, at vores generation skulle være den første til at anerkende den miljømæssige ubalance og stille spørgsmålstegn ved den industrielle modernitet«.[15] Det er en fortælling, som »afpolitiserer den lange antropocæne historie« ved at »fratage tidligere samfund en refleksiv bevidsthed« (Bonneuil og Fressoz, 2016 [2013], p. 195). Eftersom Bonneuil og Fressoz begge var optaget af at forklare »den miljømæssige påpasselighed (*phronêsis* på græsk) hos det moderne menneske«, opridsede de med tilbagevirkende kraft seks »grammatikker for refleksiv bevidsthed om miljøet […]: *circumfiisa*'erne [»omverdens-lærerne«][16] og miljøet, klimaet, naturens økonomi, samfund-natur-metabolismerne, termodynamikken og udmattelsen« (ibid., p. 197). Deres definition af disse grammatikker ligger tæt op ad de storheds- og værdiordener, der gør det muligt at af-singularisere med henblik på at øge generaliteten i det fælles bedstes navn: at »af-singularisere særlige eller lokale kampe ved at knytte dem til definitionen af et almenvelle, der blander sociale skikke og naturlige væsener« (ibid.). Dog beskriver Bonneuil og Fressoz snarere nogle struktureringstematikker, der skaber regler for praksis, end de beskriver politiske konstruktioner af et fællesskab med naturen. Dette sidste kræver, at man dæmper de dybe spændinger ved at opbygge en ny slags flersidigt fællesskab. Det vender vi tilbage til i et senere afsnit.

Miljøbestemt tilblivelse af engagementer og personlige goder: Den holdbare personligheds økologi

Efter at have set på den omvending af perspektivet, der består i at henregne de politiske konstruktioner til en miljøbestemt tilblivelse af formler for sam-

mensætningen af *fællesskaber*, skal vi nu se på en tilsvarende omvending, der forudsætter, at man henfører sammensætningen af *personligheder* til forskellige afhængigheder af miljøet. Disse afhængigheder valoriseres i form af personlige goder og forenes i dannelsen af et menneske. I lyset af fornyelsen af samfundsvidenskaberne, der skyldes en mere dybdegående analyse af begrebet om handling, er denne økologiske decentrering mere radikal med hensyn til forestillingerne om 'aktøren', 'subjektet' eller 'agenten'.

Variationerne inden for menneskeslægten, der typisk omtales som 'kulturer', skyldes især, at der findes mange måder at betragte disse afhængigheder på. Vesten er ikke den bedste position, og det er i antropologien over andre kulturer end den vestliges, at de vestlige forfattere, der er mest opmærksomme på denne perspektivændring, har fundet støtte. Det gælder fx geografen Augustin Berque, der har udviklet en 'mesologi' på baggrund af sine felterfaringer fra Japan (Berque, 1996);[17] og François Jullien, der med udgangspunkt i kinesisk kultur taler om 'tingenes tendenser', der strider mod den instrumentelle agents 'teleo-logik' (Jullien, 1992). Det skal siges, at forskydningerne ofte har draget fordel af to forskellige filosofiske traditioner. Den kontinentale fænomenologi og den pragmatiske nordamerikanske arv går forskellige veje i deres behandling af menneskets plads i verden; hvor førstnævnte lægger vægt på intentionalitet, så anlægger sidstnævnte et naturalistisk syn på organismernes miljøtilpasning.

Den antropologiske disciplin er derfor per definition mere favorabel end andre discipliner i forsøget på at gribe disse forskydninger i måden, hvorpå mennesket henregnes til sit miljø. Antropologien møder systematisk de ikkevestlige kulturer, hvor menneskets afhængigheder får anerkendelse og den repræsentation, som udebliver i Vesten. Denne fremmedgørelse er langtfra almindelig inden for sociologien. Desuden lægger den antropologiske metode vægt på kroppene, bevægelserne og deres redskabsmæssige forlængelser i kontakten med miljøet, hvilket favoriserer miljømæssige teorier om mennesket. Det ser man særligt hos André Leroi-Gourhan (1964, 1965) og André-Georges Haudricourt (1987 [1948]), hvor opmærksomheden på denne relation til miljøet endelig indskriver sig i disciplinens evolutionære orientering.

Fra forsoningen mellem antropologien og de kognitive videnskaber er der opstået en forskydning i samme retning [8]. Jean Lave har optegnet rammerne for en 'situeret erkendelse' (*situated cognition*) (Lave, 1988) med udgangspunkt i observationer af liberiske skræddere og californiske supermarkedskunder. Disse observationer afslørede en interessant kontrast mellem deres regnefærdigheder i velkendte situationer og deres manglende matematiske evner. Edwin Hutchins, elev af den kognitive antropolog Roy D'Andrade – der allerede selv var opmærksom på den førnævnte kontrast – har udviklet det vigtige begreb 'distribueret erkendelse'. Begrebet understreger bidraget fra agentens miljø til det, der normalt tilskrives agentens egen erkendelse, samt 'kropslig-

gørelsens' (*embodiment*) rolle i forhold til information og koordinering mellem agenter præget af denne type inkorporeret erkendelse (Hutchins, 1995).

Den velkendte STS-bevægelse (*Science and Technology Studies, på dansk videnskabs- og teknologistudier)* har bidraget væsentligt til decentreringen af det menneskelige subjekt, i og med at opmærksomheden er flyttet til subjektets tekniske og videnskabelige miljø. Bruno Latours eget bidrag har overskredet grænserne for dette felt ved også at omfatte miljøet og de politikker, der integrerer det. Fra den oprindelige model i *Irréductions* (Latour, 1983), og efter at hans idéer er blevet inkluderet i den bredere retning kaldet 'aktør-netværk' [ANT], har netværksfigurationen modsat sig det lokales og det globales skala. Disse erstattes med den relative tyngde af knudepunkterne i netværket, som alt efter deres forbindelsesmæssige intensitet måler omfanget af et 'obligatorisk passagepunkt'. Modellen modsatte sig også begrebet handling og erstattede det med en forbindelse mellem menneskelige og ikke-menneskelige 'aktanter'.

Denne model placerer mennesket ind i et væv af netværksforbindelser, der repræsenterer dets miljø. Til gengæld tillader modellen ikke en skelnen mellem forbindelsesmåder og valoriseringen af dem. Modellen kan ikke afgøre, hvad der adskiller en nær tilknytning fra andre forbindelser til miljøet, og den tillader heller ikke at analysere de spændinger, der opstår som følge af disse mange engagementsmåder og tilknyttede vurderinger. Latour har i øvrigt valgt at bruge udtrykket 'anknytning' (*attachement*) om alle disse netværksforbindelser for at skabe en handlingens 'mellemvej', der hverken er aktiv eller passiv (Latour, 1999). Han citerer nogle af de ovennævnte forfattere – herunder forfatteren til *familiaritetsregimet*[18] – dog uden at skabe en ramme, der kunne bruges til at analysere mangfoldigheden af forbindelsesformer og valoriseringen af dem, og som kunne forklare spændingerne, når de konfronteres med hinanden, eller udgøre hybridens kompromis [9]. Det er først i den nyeste version af den politik, som Latour skitserer for forvaltningen af naturlige territorier, at han introducerer den form for nærhedsforhold til omgivelserne, som har betydning her. Her præciseres begrebet anknytning nu som et forhold til jorden, og det udvides i det politiske imperativ om at 'lande på jorden' (Latour, 2017). Denne bevægelse hænger sammen med emnet i næste afsnit, der er viet til samlingen af nærhedsanknytninger og til indvirkningen på denne decentreringspolitik i forhold til idéen om samfundet og til forudsætningen om den type kollektiv, der ledsager den.

Forrige afsnit behandlede den forskydning af det moralske og politiske subjekt, der er opstået som følge af en miljøbestemt tilblivelse af forskellige *værdiordener* og fælles goder, der bidrager til opretholdelsen af *fællesskabet*. Lad os nu tage fat på en lignende miljømæssig decentrering, der henfører tilblivelsen af de *engagementsregimer* (Thévenot, 2006), som tilsammen udgør en personligheds dynamiske identitet, til levende væseners afhængighed af deres miljø. Denne afhængighed er på ingen måde kompatibel med forestil-

linger om det [fælles] gode; og den er genstand for en metamorfose, der valoriserer det rent menneskelige, idet den udgør en måde at engagere mennesket på. Engagementet defineres som en modalitet for tidsmæssig koordinering med selvet på måder, der almindeligvis anses for gavnlige, og som understøttes af en vis afhængighed af et passende miljø. Før vi på vores videre færd skal se på politikkerne for et fællesskab, der udvides af dets miljøafhængige afhængigheder, så lad os først se på to engagementsregimer, som er involveret i kontrasterende samlinger, som vi vil komme tilbage til igen.

Mens miljøkritikken ofte sigter til beherskelsen af naturen, som bæres af idéen om instrumentel rationalitet og dens bidrag til en produktivistisk ideologi, så har jeg foreslået at karakterisere *planregimet* på en anden måde, ved at vende op og ned på dets forhold til miljøet. Evnen til at planlægge indgår i fremstillingen af redskaber, men den overstiger den simple forbindelse mellem mål og middel – som er observeret selv hos hvirvelløse dyr – og indebærer en evne til at udsætte ens reaktion på en udløsende stimulus rent tidsmæssigt. I den menneskelige metamorfose til *engagement* er det gode ved *planen* ikke først og fremmest den instrumentelle evne, men derimod evnen til at kunne planlægge ud i fremtiden. Evnen til at planlægge et fremtidigt mål eller mulighed bygger på dette engagement. Ifølge den liberale grammatik for interesserede individer indebærer deltagelse i offentlig debat om det fælles bedste sådanne valg af muligheder eller mål. Definitionen af engagementet fremhæver afhængigheden af denne evne til projektering med henblik på et funktionelt passende miljø.

Til forskel fra den funktionelle afhængighed – der kræver forberedelse af et miljø, som er passende til, at man planlægger at bruge det og således underbygger en fremtid – så ligger den etologiske afhængighed af et udvalgt område til grund for det *familiære engagementsregime*. Denne metamorfose konstituerer det gode ved en tilpashed og en personlig tillid, som understøttes af en velkendt tilvænning til passende omgivelser (Breviglieri, 2012). Dette gode og det engagement, der sikrer det, bidrager til en koordinering med selvet, som i modsætning til det forrige engagement [i en plan] er mindre befordrende for en koordinering med andre; det fordrer en fælleshed, der især hviler på omsorgsfuldt samvær. Et sådant gode undermineres af plan-engagementet og dets politiske udvidelser i en liberal grammatik. Det gode, der investeres i dette nærhedens fællesskab – som vi skal se på i næste afsnit – undertrykker på den anden side det mulighedsformat, der kræves for at understøtte den liberale offentligheds individuelle valg. Stærke, tilbagevendende spændinger i fortsættelsen på vores rejse er et resultat af disse forskelle mellem forskellige miljøafhængigheder, som har affødt helt forskellige *engagementer* og personlige goder.

Laura Centemeri har sammen med Gildas Renou (Renou, 2010) påbegyndt undersøgelser af et *resonansengagement* (Centemeri og Renou, 2014). Det gør hun efter at have observeret et sådant afhængighedsforhold til verden i nogle

modstands- og protestformer, der appellerer til, at man personligt erfarer stedet, og til de forventede følelser ved at være på stedet, hvad enten det gælder lokalsamfundet i Seveso, der blev udsat for et dioxin-udslip (Centemeri, 2011), eller den natur, der trues af planerne om at udvide lufthavnen Malpensa [i Milano] (Centemeri, 2015b). Under vores studier af protesterne mod et dæmningsprojekt i en øde dal i Californien, forklarede en kvinde fra Me-Wuk-stammen, at tilknytningen til stedet kun kunne bevises »ved at være der« (Thévenot, Moody og Lafaye, 2000). I forbindelse med modstanden mod en byudvidelse i Københavns havneområde [Nordhavn] spænder de vidnesbyrd, som blev gengivet i en offentlig appel, lige fra et offentligt engagement i 'retfærdighed, bæredygtig udvikling og tolerance' til et nærhedsengagement, der lever op til »ønsker om sanseindtryk, mulighed for oplevelser og brug af sanserne«, især ved 'fordybelse' i stederne (Blok og Meilvang, 2015). I sine studier af forholdet til miljøet i en bypark i Moskva observerede Olga Koveneva en tæt tilknytning til en kilde [2011b], som kommer til udtryk gennem et simpelt digt, der hænger ved siden af kilden, og som påbyder de forbipasserende at »spidse øren, så harmonierne kan invadere sjælen i samklang« (Koveneva, 2011a, I.3.2). Digtet beskriver de evner, der kræves af den følsomme krop og dens omgivelser, hvis den skal kunne opleve velværet ved 'harmonierne' og 'samklangen', som hører til dette engagement [10].

De personlige kognitive og affektive holdepunkter betyder, at velkendte bevægelser ofte forbliver uforståelige for andre. På den anden side forstås den trivsel, de skaber i personen, på en sådan måde, at *det familiære engagement* i den forstand bliver socialt. Dette familiære engagement egner sig dårligt til en koordinering med medmenneskene, eftersom det – for at udfolde sig – kræver en høj grad af opmærksomhed. Det gælder ikke kun på personen – en opmærksomhed, der typisk kaldes et omsorgsforhold – men også på den udvidelse, der udgør de velkendte omgivelser, som personen næsten bogstaveligt talt er knyttet til.

Omsorgsforholdet har oplevet en hidtil uset problematisering takket være fremvæksten af feministisk litteratur om omsorg (*care*), som er udvidet til også at gælde en relationel tilgang til miljøet og til etik (Larrère, 2012a, 2012b). Dekomponeringen med udgangspunkt i *det familiære engagement* og videre til omgivelserne, som medmennesket også skal bekymre sig om, udvider den opmærksomhedszone, som *omsorgen* hævder. Dekomponeringen fører også til, at der bliver sat spørgsmålstegn ved politiseringen af *omsorgen* i det offentlige rum, hvilket skaber format- og engagementsmæssige ændringer. Favoriseringen af en enkelt relation til andre inden for social og politisk teori fører til ændringer og reduktioner, som det samlende udtryk [f.eks. *care*] skjuler (Centemeri, 2015b). Kan *omsorgen* institutionaliseres, og risikerer '*omsorgs*politikken' ikke at sløve etikken heri, som Luca Pattaroni hævder (Pattaroni, 2005)? Dette spørgsmål om integration af nærhedsforhold i pluraliteten af engagementer ligner det, der optager os med hensyn til territoriet.

4. Sammen

Tættest muligt sammen: Politiske konsekvenser af decentreringen mod det nære

En vigtig aktuel sag forbinder den forrige del (»Alt imod fremmedheden«) med dette nye punkt, der handler om måderne, hvorpå man kan være 'tættest muligt sammen'. Det anstrengte forhold til dem, der behandles som mindre fælles end de andre – det være sig flygtninge eller migranter – siges at give anledning til bevægelser, der forsøger at konstituere et helt nært fællesskab, med fare for at blive mobiliseret af autoritære, anti-liberale magter. Som vi skal se i dette afsnit, bør decentreringen af fællesskabet i retning af det nære mere fundamentalt tage afsæt i de måder, hvorpå man kan være menneske tættest muligt på et miljø, der bebos og slides af mennesket selv, sammen, på samme sted [11], i sameksistens.

Det er sådan, man kan forstå forskydningen i migrantens liv (Breviglieri, 2010a), i form af den tætte tilknytning til oprindelsesstedet (Breviglieri, 2001), der nu placerer sig mellem bosted og fællesskabsoverbevisning (Breviglieri, 2010b). Denne forskydning i forhold til det sociale, til aktøren og sågar til praksis er en af de vigtigste udviklingslinjer i den sociologi, som vi kollektivt har udviklet, og ikke uden at blive mødt med manglende forståelse eller miskreditering på grund af den afstand, der tages fra det, man normalt regner som socialt [12]. Faktisk distancerer vores sociologi sig lige så meget fra [forestillingen om] et samfund, hvor individerne er sammenknyttede eller i konkurrence med hinanden, som den distancerer sig fra et organisk samfund, hvor helheden går forud for det personlige. Det er vigtigt at minde om dette forhold i denne sammenhæng, fordi fokusset, som er skiftet over til menneskets til- og anknytninger, fornyes af hensynet til miljømæssige afhængigheder, der særligt undersøges i det næste afsnit.

Vi har set, at den liberale grammatik for interesser – der altid med rette præsenteres som liggende tættere på individuelle interesser end på værdiordenernes grammatik for det fælles bedste – hviler på individets engagement i en *plan*, og at dette ikke giver plads til personens mest intime tilknytninger til velkendte omgivelser. Den komparative forskning foretaget i samarbejde med russiske kolleger har gjort det muligt at klarlægge en tredje grammatik, der – uden at være specifik for Østeuropa – er særligt udbredt dér; et forhold, der har betydelige konsekvenser for politikken. Alexei Yurchak har beskrevet en bestemt type kommunikation ('i fællesskab': *soobschenie*), der indbefatter »ikke-verbal interaktion og det at tilbringe tid sammen eller være sammen« og »et intenst og intimt fællesskab samt intersubjektivitet« (Yurchak, 2006, p. 148). Og Markku Lonkila henviser til denne type kommunikation i sin undersøgelse af forholdet mellem russiske ledere, der viser, at kommunikationen adskiller sig fra den klassiske 'gensidighedsnorm' og fra gave/modgave-forholdet (Lonkila, 2010, p. 106-111). Yurchak er dog ikke opmærksom på fællesstedernes mediering. Svetlana Boym har skrevet en bog om *Fælles-steder. My-*

tologier om hverdagen i Rusland (Boym, 1994); men som titlen antyder, har hun til hensigt at 'afmystificere' myterne på samme måde som [Roland Barthes'] *Mythologies* (Barthes, 1957). Der mangler derfor opmærksomhed på den slags plurale fælles-steder, der kan konstitueres gennem myterne.

Grammatikken for *personlige affiniteter til plurale fælles-steder* adskiller sig derved, at der blot skal den mindste ændring af de personlige anknytninger til, før de tages i betragtning i fællesskabet. Denne type fællesskab er ikke på samme måde løsrevet, som et offentligt rum er det i forhold til det mest personligt nære. Sidstnævnte skal dog gennemgå en transformation til fælleshed via en personlig investering i et fælles-sted. Fælles-stedet som begreb har ingen nedsættende konnotationer, og fælles-stedet er udstyret med et konkret materielt fundament, som er genstand for en ordinær frekventering – et fundament, der kan blive rumligt, når vi taler steder i egentlig forstand. Idet fælles-stedet er fuldt af referencer til uddrag fra 'kult'-romaner, -sange og -film, opererer det i en geometrisk variabel kommunikation. For at kunne fungere som et medium for denne *kommunikation* skal sam-fremkaldelsen af fælles-stedet tilpasses situationen og skabe resonans mellem de tilstedeværende mennesker (Brahy, 2019; Thévenot, 2014, 2019g), der sammen investerer deres dybe personlige anknytninger heri.

Den ekstremt korte vej mellem intimiteten i den personlige anknytning og stedets fælleshed skaber en intens følelsesudladning, der yderligere forstærkes af resonansen med affiniteterne hos de andre mennesker, der indtager samme fælles-sted. Der er dog ingen garanti for, at alle indtager det på samme måde, ej heller for, at fælles-stedet er helt det samme for alle involverede. Dette forhold giver anledning til forskelle, der manifesteres af de meget forskellige tilknytninger til disse steder, og som gør det muligt at udtrykke såvel uenigheder som ironi over for distancerede fælles-steder. Det identiskes 'samme' sikres kun i tilfælde af fejl i denne *kommunikation*, når fælles-stedet reduceres til en overfladisk kliché.

Denne grammatik åbner studiet af opbygningen af fællesskabet op mod kulturer, der adskiller sig fra politik- og samfundskundskabernes oprindelige forankring i de vestlige og nordlige lande.[19] Ikke at denne grammatik er fraværende i disse lande, tværtimod. Men den vestlige modernitet – som ofte har impliceret en begrænset forståelse af oplysningstidens krav – og de affødte politik- og samfundsvidenskaber har bremset betragtningen af den. Denne grammatik er gunstig for en forskydning i forhold til 'liberalismens kontraktlige ontologi', som ifølge Abbott ligger til grund for samfundsvidenskabernes normativitet. Samt for en forskydning af »det normative liberal-kommunitaristiske og socialdemokratiske perspektiv«, som forbliver delt på trods af modstanden fra de liberale og kommunitære eller fra tilhængerne af omfordeling og tilhængerne af anerkendelse, og som forbliver baseret på »individets autonomi og kollektivets selvrealisering« (Frédéric Vandenberghe i dette særnummer).

Det plurale fællesskab, der styres af denne grammatik, er ikke blot et resultat af familiære engagementer, der – som tidligere understreget – ikke uden videre egner sig til oprettelsen af et fællesskab. Det er inter-medieringen fra *fælles-stederne*, som folk indtager på intim facon, og ofte i form af fysisk tilstedeværelse, der giver mulighed for fælleshed. Det sker ikke via repræsentation baseret på konventionelle ækvivalensformer. Ganske vist er fælles-stedet en form, som man indtager i fællesskab, men det sker i nærværelsen af selvsamme sted og af de andre mennesker, der indtager det. Det skaber ikke den form for ækvivalenser, der kan løsrives fra situationen, sådan som offentlighedens grammatikker implicerer – hvad enten vi taler om dem, der er impliceret i konventionerne for en kvalifikation af det fælles bedste (*værdiordener*), eller om de fælles anerkendte muligheder, der valgfrit tilbydes en liberal offentligheds interesserede individer. Denne mangel på ligeværdskonvention – bortset fra når kommunikationen mislykkes, fordi fælles-stedet reduceres til en overfladisk, upersonlig kliché, og dermed til 'det samme' – forklarer, hvorfor denne grammatik instrumentaliseres af de populistiske politikker, som vi også skal se.

I stedet for samfundet er det i dag ofte byen og det urbane, der optræder som referenceenheder for nærhed. De urbane kampe og deres modkultur har, qua deres metamorfoser siden 1970'erne (Pattaroni, 2015), bidraget til at ændre den politiske handling ud fra en forankring i steder. På den måde har de skabt forbindelser med den inspirerede værdiorden og med kunstkritikken – dog ikke uden at opleve en gradvis 'domesticering' af modkulturen (Pattaroni, 2020). Forskydningen i retning af afhængighederne af det nære – der valoriseres af engagementet i familiære skikke og habitater, som især fælles-stedernes grammatik er åben over for – er nødvendig, hvis man skal tage hensyn til den urbane sameksistens og dens krav til civil urbanitet, som ligger neden under den offentlige civilitets mellemrum. Skiftet i analysen af det plurale fællesskabs politik til et udgangspunkt i sameksistensen har været muligt takket være en sammenlignende undersøgelse af Frankrig, USA og Rusland (Thévenot, 2017b); og først og fremmest takket være det omfattende, banebrydende forskningsprogram ledet af Marc Breviglieri, Luca Pattaroni og Joan Stavo-Debauge om besatte huse i Genève, samt af Bernard Conein i Californien (Breviglieri og Conein, 2003).

Ud over den urbane sameksistens i snæver forstand og dennes politikker har protestaktionerne også ændret sig for nu at forankre sig i det nære og bevæge og udfolde sig med udgangspunkt i anknytninger, der skal forsvares sammen. De har dermed skabt et fællesskab i aktion og i nærværelse af dem, der er mest skeptiske over for den politiske repræsentation. Vi fulgte allerede tidligt denne forskydning inden for rammerne af vores russiske samarbejdsprogram, som gjorde det muligt at forudse ikke blot protestaktionens metamorfose, men også den stigende populisme. Decentreringen er så stærk, at en af de mest berømte sociologer inden for sociale bevægelser diskvalificerede

selve dette objekt i forbindelse med Markku Lonkilas fremlæggelse (2011) af bilchaufførers protester i Skt. Petersborg. Ifølge denne sociolog kunne disse protester ikke være en social bevægelse.

Det at decentrere politikken i forhold til det offentlige rum for i stedet at følge politiseringen med udgangspunkt i det nære (Luhtakallio, 2012, 2017; Luhtakallio og Tavory, 2018; Luhtakallio og Thévenot, 2018; Thévenot, 2020) har skabt en fornyet tilgang til politikken. Tilgangen har især vist, hvor vigtig kommunikationen via fælles-steder er i denne type politisering. Fællesstedernes grammatik er mere venligt stillet end de fleste værdiordener – og også mere end de individuelle interesser, der udgør den liberale offentlighed – over for tætte forbindelser til verden, sådan som de findes i familiaritetens eller resonansens engagementer. Vi har også kunnet dekomponere kombinationerne og omdannelserne af fælles-stederne til politik ved at kaste lys over de populismer, der snart skulle blusse op.

I sin analyse af »den populistiske fornuft« sætter Ernesto Laclau de »demokratiske krav«, som absorberes differentielt af det institutionelle system, op imod de »folkelige krav«, som »qua deres ækvivalente samspil« eller »ækvivalenskæder« »udgør en bredere subjektivitet«. Disse folkelige krav producerer en slags »tom *signifiant*«, der ikke »passivt udtrykker det, der er indskrevet i den, men reelt udgør« den folkelige identitet (Laclau, 2005, p. 73-75, 95-96, 99). Ud over de betydelige operationer, der kan forklare »de *former*, som investeringen antager«, understreger Laclau »styrken i investeringen«, som er »*affektens* orden« (ibid., p. 110-111, Laclaus kursivering).

Laclaus analyse fokuserer på det øvre niveau af den transformation, som vi her betragter. Dvs. når fælles-stedernes pluralitet smelter sammen til indlemmende og homogeniserende »tomme betegnere (*signifiants*)« eller til »flydende betegnere«, fordi de danner front mod heterogeniteten i konstruktionen af de antagonistiske grænser, som »folket« har som forudsætning (ibid., p. 153). Laclau er ikke opmærksom på de kommunikative fælles-steders lavere niveau, som ikke udelukkende er tomme eller flydende betegnere. Til gengæld tillader de at udtrykke forskelle og uenigheder.

En af kilderne til forskelle er det spil, som tilbydes af de fælles-steder, der ikke er nøjagtigt identificerede og identiske for alle dem, der kommunikerer gennem dem – uden dog at være så vage og flydende, som Laclau anser. At gøre et fælles-sted eksplicit og veldefineret strider mod den ønskede form for kommunikation og fører til, at man tingsliggør det som en objektiv og reproducerbar kliché (Colin Lebedev, 2017). En sådan tingsliggørelse fremmes af de efterligninger, som internettet muliggør. Selv de 'memer' (*memes*), der spredes fra person til person via de sociale medier, er imidlertid underlagt ironi. En anden kilde til forskel kommer fra mangfoldigheden af associationer eller dissociationer til forskellige fælles-steder, hvorigennem der udtrykkes enighed og uenighed. Puttes de ind i hinanden – som en babuschka-dukke – får man en betegner, der er så stor, at den bliver tom i laclausk forstand. Og

dermed bliver den velegnet til at tjene en populistisk politik, idet forskelle og uenigheder reduceres til én eneste agonistisk polaritet mellem 'os' og 'dem' (Thévenot, 2014); alt imens fælles-stederne, i henhold til grammatikken, fortsat kan deltage på et lavere niveau i kommunikationen af uenigheder.

I sin undersøgelse af *Tea Party*-bevægelsen med titlen *Fremmede i eget land* (*Strangers in Their Own Land*) diskuterer Arlie Hochschild en sådan politik. Hun bemærker, at Richard Nixons 'sydlige strategi', der søgte at mobilisere de hvide, som var bekymrede for de sortes fremgang, fortsætter i det 21. århundrede i form af en 'nordlig strategi'. Den går ud på, at konservative i nord følger dem i syd, en bevægelse af de rige – og af mennesker, der identificerer sig med de rige – for på den måde at frigøre sig fra den byrde, det er at hjælpe de dårligere stillede. »Nationens rigeste vil frigøre sig fra de fattigste. De vil løsrive sig« (Hochschild, 2016, p. 220). Hochschild bemærker, at blandt de deltagere, der har ladet sig rive med af Trumps løfte-retorik, er den »kollektive opbrusen« omkring »totemmerne« korset og flaget, à la Durkheim, blevet afløst af en jubel ('*elation*') udgjort af vrede og sorg (ibid., p. 225). Snarere end en model for et veletableret ritual er det utvivlsomt denne ovenfor beskrevne proces, hvor mangfoldigheden af følelsesfremkaldende fælles-steder reduceres [og instrumentaliseres], som vi er vidne til.

Faktum er, at denne decentrering af samfundet, som holder liv i en antagonistisk vold, der ikke kan sige sig fri for risikoen for at blive til borgerkrig, kun ville kunne føre til større politiske omvæltninger med støtte fra en kapitalisme, der selv er forvandlet. En kapitalisme, der – som vi kommer til at se i sidste afsnit – ikke alene er ødelæggende for idéen om samfundet, men som også er afhængig af de styringsformer, med deres varierende fundamenter og skalaer, der sigter mod at frigøre sig fra menneskets værdiordner. Fordi den aktuelle kapitalisme afviger lige så meget fra det fordistiske kompromis mellem de *industrielle og markedsmæssige værdiordener* som fra fremkomsten af den nye ånds *konnektionistiske* værdiorden (Boltanski og Chiapello, 1999), ligger den aktuelt 'over jorden'. Ikke på grund af den transnationalisme, der er uløseligt knyttet til en kapital uden grænser, men fordi den brutalt afviser at tage hensyn til miljøaftrykket, samtidig med at den drager fordel af sin støtte til regeringer, der giver den en tydelig antiliberal drejning. Denne omvending efter en mangeårig pagt mellem kapitalisme og politisk liberalisme er forvirrende, noget, som særligt Latour har udtrykt (Charbonnier, Latour og Morizot, 2017). Det aktuelle eksempel fra Rusland, hvor vi ser en forbindelse mellem en kapitalisme, der nødvendigvis må være international, og en stat, der har lukket sig om sine egne grænser i skuffelse over Vestens 'udstrakte hånd' efter sovjetismens fald, foregriber på nogle punkter – via 'oligarkernes' komplekse forhold til deres statsoverhoved – to positioner, der forenes i Trump.

Udviklingen af en miljøhistorie har gjort det muligt at spore kapitalismens skiftende forhold til jorden. Sidstnævnte forstås dels som landjord – hvis rovdrift og udnyttelse er kernen i den økologiske decentrering, så langt som til

den generaliserede omdannelse af jorden til handelsvare – og dels som territorium, dvs. staternes territorium, som kapitalismen er uløseligt forbundet med. Det samme gælder samboerne, både de menneskelige og de ikke-menneskelige, fordi territoriet for dem er stedet for deres subsistens og eksistens (Charbonnier, 2020). Jorden er desuden blevet den nye overordnede ækvivalent, der bruges til at evaluere menneskets aktiviteter ud fra dets fodaftryk; et regnskab, der så absolut er nødvendigt for en økonomi, hvis fejlagtige beregninger skyldes, at man ikke tager højde for netop dette aftryk.

Allerede i 1970'erne hyldede de vægtigste økologiske forfattere det lokale, fællesskabet og rodfæstningen [til jorden] (Gorz, 1977; Illich, 1973). Det skete dog ikke uden risiko for på deres vej at krydse den yderste højrefløjs forankring i Barrès-traditionen, ligesom det også er hændt for Latour.[20] I *Les Déracinés* (*De rodløse*) fortæller Maurice Barrès om et møde mellem en af hans 'rodløse' Lorraine-helte og Hyppolyte Taine foran sidstnævntes »elskede ven og rådgiver«, platantræet (Barrès, 1967 [1897], p. 210); et møde, der får én til at tænke på det økologisk forherligede forhold mellem mennesker og træer. Som en forlængelse af den eksplicitte kritik, som Sartre retter mod Barrès' tænkning, er kastanjetræet i [førstnævntes] *La Nausée* (*Kvalme*) en reaktion på *De rodløse*s platantræ. Henvisningen er endda ironisk, eftersom træets fænomenologi [hos Sartre] svarer til en »metafysisk rodløshedsoperation«, som Philippe Zard bemærker i sin komparative læsning af de to passager (Zard, 2009): »Resterne af kastanjetræet trængte ned i jorden lige under min bænk. Jeg kunne ikke længere huske, at det var en rod. Ordene var forsvundet, og sammen med dem tingenes betydning, deres anvendelsesformer, de vage kendemærker, som menneskene har ridset i deres overflade« (Sartre, 1965 [1938], p. 180).

Zard citerer den passage fra *Carnets de la drôle de guerre* (Sartre, 1995; eng. *War Diaries*), hvor Sartre forklarer sin »hemmeligholdelsesmani – vendt mod Barrès – i *La Nausée*, som er så stærk, at han ønsker at forstå tingenes hemmelige smil, der ses ubetinget uden menneskene«. Latour undgår denne fare i *Où atterrir?* (Latour, 2017; da. *Ned på Jorden*). Og i samtalen med Charbonnier og Morizot om »Genopdagelsen af jorden« vender Latour tilbage til »den gift, der blev udviklet på samme tid som den barrèsianske jord, der har gjort de rodløse, statsløse og jordløse til skydeskive for hele højrefløjens kritik af statsløse personer, hvilket naturligvis vil sige jøderne« (Charbonnier et al., 2017).

Sameksistens og kommunikation: Mangfoldige former for solidaritet med det levende og ikke-levende miljø

Med udgangspunkt i 'Thévenot-Latour-debatten' fra slutningen af 1990'erne om sammenhængen mellem økologi og politik er Anders Blok kommet med et passende bidrag, som har bevist sin relevans i vores sammenhæng: »En stor del af tvetydigheden ved den politiske økologi […] skyldes interne spændinger mellem de mange betydninger af 'økologi'. En 'mangfoldighed' (*multipli-*

citet, jf. Anne-Marie Mol, 2002), der dækker over »situationer, hvor ordenerne, herunder den grønne værdiorden, fungerer via sprog og materialiteter, der ikke er fuldt ud ækvivalente«, hvilket betyder, at de »interfererer med hinanden og skaber nye, uløselige spændinger« (2013, p. 507) [13].

I et originalt værk, som allerede på et tidligt tidspunkt var dedikeret til miljøspørgsmålet, har Laura Centemeri (Centemeri, 2011) udviklet en tilgang, der kaster lys over denne mangfoldighed via en analyse af den »radikale inkommensurabilitet [usammenlignelighed]« mellem fremtrædende former for 'valuering' [af natur], som ANT-teoriens sociologer ikke kan redegøre for (Centemeri, 2015a, 2015b, 2015c). Takket være et forskningsprogram på ANR [det franske nationale forskningsagentur], som jeg faciliterede i samarbejde med Gildas Renou, kunne vi fortsætte analysen af vilkårene for sammensætningen af fællesskaber med udgangspunkt i disse inkommensurable valoriseringer af miljøet. En teoretisk diskussion, der især blev båret frem af Joan Martinez-Aliers' vægtige bidrag (Centemeri og Renou, 2017) omkring konflikter og værdisætninger af miljøet (Martinez-Alier, 2002); men også af en undersøgelse af praksis og kompositionsmodeller for disse valoriseringer af miljøet, særligt i forhold til permakultur (Centemeri, 2018).

Philippe Descola har i et meget bredt sammenlignende perspektiv relativiseret det radikale brud mellem et menneskeligt subjekt og miljøet (naturen) – som vi har set blive sat under debat via en række personlige engagementer og fællesskabsgrammatikker – inden for tre andre former for 'ontologi'. Han arbejder ikke ud fra menneskets forskellige forhold til omgivelserne, men tager derimod udgangspunkt i en forskel, som han anser for at være universel, mellem interioritet og fysikalitet (Descola, 2008). Omvendt beskrev han i sin forrige bog *La Nature domestique* [eng. *In the Society of Nature*] netop Achuarfolkets familiære engagement i skoven: »Ved at vende en kvist, så den blanke side adskiller sig fra den matte eller omvendt, opstiller jægerne således en række pejlemærker, der forekommer meget synlige. Inden for sine jagtområder skaber hver mand sig således et labyrintisk netværk af knækkede grene, som han uden problemer passerer igennem« (Descola, 1986, p. 86).

Nu hvor vi har fået analyseret og differentieret mangfoldigheden af valoriseringer af menneskets afhængigheder ikke bare af miljøet, men også af ikke-menneskelige væsener, såvel levende som ikke-levende, opstår det følsomme spørgsmål om, hvordan disse plurale relationer sættes sammen eller komponeres (*composition*). Den undersøgelse, vi foretog i Aspe-dalen, viste, at »begrebet habitat kan åbne mulighed for økologiske udvidelser [af det fælles] til også at rumme andre, ikke-menneskelige, levende væsener. Bjørnen kan, på grund af sit habitat og sin potentielle afhængighed af menneskets habitat, opfattes som en 'integrerende bjørn': Man kan sige, at bjørnen er en integrator. Det kan ikke lade sig gøre at interessere sig for bjørne uden også at interessere sig for skoven og for græsgangene, fordi bjørnen har sine behov. Det er et meget krævende dyr, når det kommer til kvaliteten af dets habitat,

adgangen til mad og plads. Hvis man vil beskytte bjørnen, er man nødt til at interessere sig for hele bjergmiljøet«. Sådan siger repræsentanten for organisationen FIEP (Fonds d'Intervention Eco-Pastoral; fonden for øko-pastorale interventioner) i Aspe-dalen, hvis mål er at fremme sameksistensen mellem hyrder og bjørne [14]: »Så bjørnen og hyrden kan leve sammen i Pyrenæerne« (Thévenot, 1996a) [15].

Baptiste Morizots undersøgelse af »nye alliancer med jorden« (Morizot, 2017) trak på undersøgelser, der især omhandler ulve og andre levende væsener (Morizot, 2016). Han genoptog temaet sameksistens, idet ethvert levende væsen har sin egen måde at »være hjemme på«, som også Ingold bemærker (2000, p. 172); på den måde behandlede Morizot temaer, der er centrale i Breviglieris beboelses-sociologi (*sociologie de l'habiter*) og i familiaritetsengagementerne. Morizot påpeger, at det er vanskeligt at analysere vores forhold til »disse samboere, hvis andethed forbliver irreducibel, [selvom] vi består af bestøvende bier, springhaler, ulve og får, og vi er indskibet sammen med dem, uanset om vi kan lide det eller ej« (Morizot, 2017, p. 83).

Ligesom i den empiriske forskning om menneskelig sameksistens, der er baseret på en analytisk ramme åben for en række *engagementer* fra det mest intime til det mest almene og ikke-reducerbare i offentligheden, så skal en etnografisk, etologisk og botanisk undersøgelse være med til at indfange de udvidede sameksistenser (Breviglieri, 2020). Det bør ske med udgangspunkt i mangfoldigheden af valoriserede relationer, hvis indhold og usammenlignelighed Centemeri har undersøgt. Morizot påpeger meget rigtigt, at denne sameksistens allerede findes hos Martinez-Alier og i de oprindelige folks økologi, der involverer et »skænkende miljø« ('*environnement donateur*') (Ingold, 2000, p. 61-76). Morizot er desuden modstander af en tilbagevenden til jorden, der opleves som »abdikation eller resignation«, og plæderer for en »udforskende tilbagevenden«, der erstatter de fjerne landes uudforskethed med »en nysgerrighed over for jord og planters komplekse adfærd samt for forholdet mellem dem, kombineret med et ønske om at arbejde med og ikke imod dem«. Og han nævner bl.a. permakultur i forbindelse med udforskningen af »de levendes intelligente øko-eto-evolutionære vævninger« (Charbonnier et al., 2017). Denne udforskende nysgerrighed er i øvrigt kernen i Nicolas Aurays empiriske og analytiske undersøgelser (Auray, 2007, 2011, 2016; Auray og Vetel, 2014).

Det er ikke sikkert, at vi nærmer os en præcisering af sameksistensen med metaforen om 'diplomati', der startede hos Isabelle Stengers (2006) og nu anvendes meget løst; eller ved at genoptage fagsproget omkring begrebet interesse, hvis mindst lige så løse anvendelse længe har hæmmet den differentierede analyse af det plurale fællesskabs og de personlige engagementers grammatikker.[21] Den »diplomatiske sameksistens«, der er åben over for andetheden – som hermed »bliver en samtalepartner, der har en egen interesse« – udgør utvivlsomt ikke en tilstrækkelig præcis konceptuel grammatik til, at

det bliver muligt at »kvalificere problemstillingerne, aktørerne og relationerne på anden vis« (Morizot, 2017, p. 83).

5. Styring uden værdiordener, via tingene: Certificering og statistik

I lyset af decentreringens krav til den fælles menneskehed, som opstår, når der tages højde for andre væsener i det plurale fællesskab, hvad er da tilstanden i de nuværende fællesskaber, hvordan ser deres politikker og styringsformer ud? Vi har allerede set konstruktioner af et pluralt fællesskab der, som reaktion på de tab, decentreringen medfører, passer på anknytningerne på forskellige måder, der spænder mellem alt fra omsorg for og pleje af et sted til valorisering af jorden, eller endog af folkets rodfæste. Men vi har endnu ikke drøftet aktualiseringen af fællesskaberne ud fra et styringsmæssigt perspektiv. Stater, Byer og andre enheder, der skrives med versaler, bliver herigennem abstrakt betegnet i en form, der tænkes løsrevet fra de personlige investeringer, som ellers er nødvendige for, at deres imperium, deres suverænitet, kan udøves.

Med til det at styre hører handlinger, der i sig selv opretholder versalenhederne i beslutninger, foranstaltninger og politikker, der sikrer deres fortsættelse; også når versalet er det menneskelige Subjekt selv, der da også betragtes som en sammensætning, der skal opretholdes. I denne forstand blev sociologiens Samfund også skrevet med versaler, uden at sociologerne af den grund bekymrede sig over, hvordan det blev styret, og hvilke sammenstød der var med andre enheder. Dette gjaldt bortset fra inden for specifikke grene af sociologien, som beskæftiger sig med Staten og med internationale forbindelser.

Lad os her begrænse os til to styringsmodaliteter, hvis tyngde er voksende verden over, og som hænger sammen med vores bemærkninger om decentralisering, fordi de i stedet for at regere Stater eller Byer sigter mod at omgå og undgå dem. Et andet relevant træk her på vores rejse gennem forskydningerne fra politisk fællesskab til anknytninger er, at disse styringsformer regerer alt ned til den mest intime praksis uden af den grund at svare til de tidligere såkaldte totalitære styringsformer. Endelig hører disse to modaliteter ligesom enhver anden styring til *oikonomía,* dels i begrebets oprindelige betydning, administration, dels i den afledte betydning, der definerer økonomien og dens maskineri, som nu er afgørende for politikken. Eftersom jeg allerede længe har studeret og skrevet om disse to modaliteter, vil jeg her nøjes med at gengive de pointer, der er relevante i forhold til den indeværende rejse.

Styret af tingene i konventionel standardform

Modaliteten 'styring via normer og standarder' (Breviglieri, 2013a; Cheyns og Thévenot, 2019; Thévenot, 1997, 2009, 2015b, 2018, 2019) er kernen i det, der almindeligvis kaldes neoliberalisme. Dette selvom modaliteten afviger væsentligt fra begrebet individuel frihed, idet den frem for alt består i en disci-

plin eller et organ af begrænsninger etableret ved eksplicit konvention. Standardiseringen (*normalisation*), der oprindeligt var i Staternes hænder og styret af lovgivning, er nu blevet frivillig og kontraktlig og indtager en større og større plads både i internationaliseringen af markederne og i opbygningen af Europa. Statens myndighed over styringen med varerne er således blevet overført til en 'privat' kontraktlig ordning. Resultatet af dette er en blanding af liberalisme og metrologisk standardisering inden for rammerne af en »standardiserende liberalisme« (Thévenot, 1997, p. 214), som præges af kraftige interne spændinger. Denne standardiserende liberalisme »ændrer opfattelsen af de tekniske objekters økonomiske valorisering, genskriver de to klassiske figurer producenten og forbrugeren, ja, selv borgerens politiske opfattelser, interventionsformer og gode styringsformer« (ibid.).

»Styringen via standarder« (Ponte og Cheyns, 2013; Ponte og Gibbon, 2011; Thévenot, 1997) fastfryser politikken i markedet. I en Retsstat er de konkurrerende opfattelser af det fælles bedste i princippet genstand for politiske debatter i de suveræne, lovgivende organer, der består af valgte repræsentanter, eller i de civilsamfundsarenaer, som borgerne indtager for at kunne engagere sig kollektivt i disse grundlæggende goder. Styres man af standarder, reduceres konfrontationerne til at gælde kvaliteten af varer og markedstjenester, hvis certificering formodes at garantere sådanne fundamentale goder ud fra private standarder; goder, som borger-forbrugeren vil styre hen imod. De steder, hvor standarderne fastsættes; de organer, der er ansvarlige for implementeringen og kontrollen af dem; og de principper og kriterier, der styrer dem, udgør tilsammen en privat regering, der ikke desto mindre hævder at have politisk legitimitet ud fra en liberal »multi-interessent (*stakeholder*)«-matrix. På borger-forbrugersiden fremstår mekanismen også som en variation over politisk liberalisme, der skulle kunne tage højde for en pluralitet af fælles goder, fordi den certificerer de muligheder, der frit kan vælges imellem af de individer, der udgør et liberalt, pluralt fællesskab. Alle aspekter af menneskelivet skulle således, via en standardiseret certificering, kunne antage en form, der gør det muligt for enhver at sikre sit eget engagement i et fælles bedste ved at vælge en certificeret ting eller tjeneste.

Bæredygtighedsstandarder, der lever op til alle decentreringskravene?

En anden grund til, at det er relevant i vores sammenhæng at se på denne styring via standarder – som er decentreret i forhold til Nationalstaternes juridiske udstyr, der som oftest styrer den menneskelige praksis direkte – er, at denne form for styring i nogle af dens varianter hævder at være i stand til at tage hensyn til næsten alle de minoriserede eller oversete væsener, som vi har været inde på tidligere på vores decentreringsrejse. I forhold til 'bæredygtig' certificering – særligt certificeringen af palmeolie, som vi tidligere har undersøgt (Cheyns, 2014; Cheyns og Thévenot, 2019) – tages der således, ud

over de allerede nævnte forbrugere, der vælger produktet, hensyn til hele distributions- og produktionskæden. Det gælder plantagearbejderne, der lever på grænsen af trældom, og hvor kvinderne chikaneres, børnene begynder at arbejde alt for tidligt, og de oprindelige folk frygter at blive bortvist fra deres territorier; men det gælder også orangutanger, der trues af skovrydning, og hvor biodiversiteten generelt er i fare. Vi står derfor over for en styringsform, der ideelt set skulle kunne opfylde kravene til decentralisering og til en udvidelse af det referencefællesskab, som vi beskæftigede os med i det foregående afsnit.

Som man formentlig kan forestille sig, kunne vi i vores undersøgelse konstatere, at implementeringen ikke var i overensstemmelse med dette ideal. Nogle af årsagerne er allerede velkendte. Den liberale matrix og dens procedurer er ikke stærke nok til at imødegå de enorme positionelle uligheder mellem interessenter (*stakeholders*) – de multinationale virksomheder og de mindre plantageejere, der i øvrigt kaldes småbønder (*smallholders*) – som kommer til udtryk gennem hele styringskæden, fra forummets dagsorden til den standardiserede revision og kontrol (*audit*). Betalt vold mod de mest sårbare interessenter er ikke ualmindeligt. ´

Stikker man et spadestik dybere, opdager man, at overgangen fra de normativitets-former (Porta, 2019), der oprindeligt blev anvendt i national og international lov, til standardens normativitets-form, ikke sker uden forvrængning og skade; et faktum, som er blevet bragt frem i lyset takket være et tæt samarbejde mellem jurister og sociologer (Champeil-Desplats, Porta og Thévenot, 2019a og 2019b). Dette vedrører mange af de førnævnte minoriserede og sårbare mennesker, der kun gradvist tages i betragtning i standardens [styring] efter pres fra NGO'er, under henvisning til international lovgivning. Til forskel fra den strafferetslige normativitetsform, hvis *deontiske* formulering forudsætter en anklagemæssig *normativ form* og *realisering* (genoprettelse af orden) af en straf eller erstatning, så laves formuleringen i standardens normativitetsform med udgangspunkt i målet. Dvs. at den normative form er den (målbare) indikator, og realiseringen kan kun være en tilbagetrækning af certifikatet [tilladelsen] (Champeil-Desplats et al., 2019b; Cheyns og Thévenot, 2019). Som følge heraf foregår anklager, domme og sanktioner helt anderledes. Planens engagementsregime, der understøtter denne hensigt, foretrækkes på bekostning af alle de andre regimer, herunder *det retfærdiggørbare engagement* i det fælles bedste og det familiære engagement i en personlig anknytning. Sanktionerne [i denne 'styring via standarder'] kan kun være et svar på den manglende overholdelse af den kvantificerede indikator og er begrænset til en tilbagetrækning af certifikatet, hvilket kun sjældent besluttes.

I denne fælles forskning mellem jurister og sociologer havde jeg bedt om, at vi kunne situere lovens og hvad man gerne kalder standardernes »bløde lovgivning« (*the soft laws*) bredere i forhold til normativiteter, end juristerne normalt gør. Dette ved systematisk at sammenligne lovgivning med normati-

vitetsmåder, som er loven ukendt, skønt de er vigtige for fællesheden. Idéen var at forsøge at forstå, hvilke ofre det kræver at overføre uenigheder fra én modalitet til en anden, ud over de fordele, som overførslen også kan medføre. Med udgangspunkt i forberedelsen af retssager mod især kvinder i det krigshærgede Colombia (Vergel-Tovar, 2019) var disse ofre kernen i analysen af, hvad styringen via standarder pålægger de små plantageejere og de indfødte folk. Disse grupper er berørt af, at den jord, de bor på, bliver inddraget og omdannet til industriplantager, hvilket forringer deres sameksistens med hinanden og med deres miljø.

Én af normativitetsformerne, som vi har døbt 'sameksistens', adskiller sig fra de andre på grund af sin normative form (i dette tilfælde båret af rumlige nærhedsreferencer), modaliteterne for at klage (som kan være blot en håndbevægelse eller et ansigtsudtryk), dommens retning (der ikke altid retter sig mod en krænkelse af en eksplicit norm, men ofte peger på det uudholdelige, der ligger nedenunder) og realisering (båret af de bilaterale reaktioner). En sådan normativitetsform knuses imidlertid af det privilegium, som styring via standarder tilfører engagementet i en plan og den liberale multi-interessent-matrix.

Af ovenstående grunde boykottes styringen via bæredygtighedscertificering af visse landboorganisationer såsom *Via Campesina*, der har valgt at stå udenfor for at kunne kritisere. Det samme er ikke tilfældet for de malaysiske småbønder, som i mødet med virksomhedernes manglende samfundsansvar og nationalstaternes relativt svage position over for de multinationale virksomheder strategisk har valgt at have én fod i begge lejre. På den måde kan de drage fordel af vægten bag og støtten fra en righoldig NGO-struktur (Cheyns, 2014), samtidig med at de har dannet deres egen fagforening og arrangeret offentlige protester for på den måde at blive hørt.

Styring uden kritiske konventioner, via digital sporing

Den anden vigtige styringsmodalitet ser ved første øjekast ud til at ligge langt fra den foregående og ser desuden på ingen måde ud til at være decentreret. Den fører os nemlig tilbage til sociologiens oprindelse i form af kvantificerbar socialfysik samt til en Stat, der konsolideres ved statistisk optælling af menneskelige og andre ressourcer (Desrosières, 1993). Men den statistiske udnyttelse af tal har ændret sig dramatisk siden denne Stats-statistik, takket være tilgængeligheden af Store Data (*Big Data)* og af de styringsformer, som er udviklet på baggrund af inferenserne i denne statistik, der konsoliderer en række som oftest ikke-statslige enheder.

En banebrydende artikel af Philip Agre (Agre, 1997) belyste hovedstrømmen i samtidens digitale sporing, som i første omgang handlede om kontrol af virksomhedsansatte. I modsætning til en 'overvågningsmodel', som er Statens handling, og hvor regnemaskinen og senere computeren har fungeret som totalisatorer, så er 'indfangningsmodellen' ('*modèle de capture*') baseret

på de muligheder for decentraliseret 'sporing', som informationsteknologien [IT] giver. Og dette selvom sådanne muligheder længe er forblevet implicitte. Ud over beskæftigelsen, som kategoriseres efter konventionelle former og opføres i Statens statistikker, så gør den decentrale sporing også menneskets adfærd og bevægelser målbare, idet den bygger på et IT-baseret miljø, der kan bruges til 'mikro-management'. Det ser vi bl.a. ske hos McDonald's, Federal Express og Pizza Hut.

I dag udbredes styringsformen baseret på digital sporing af adfærd verden over, og den afhænger af infrastrukturer, der er meget større og spreder sig langt videre end blot det IT-udstyr, der kan bruges til sporing på selve arbejdspladsen. Ud over individuel styring af arbejdet handler det om at forudse forskelligartet individuel adfærd og træffe foranstaltninger til at styre den. Det er en helt åbenbar decentrering i forhold til Statens statistikker og politik. Snarere end at være en eksplicit politik forbliver de tiltag, der de facto iværksættes af denne nye styringsform, skjult bag incitamenter og flygtige råd, der påvirker adfærden hos målbare individer. Med udgangspunkt i »data-udvinding« (*'data mining'*) og algoritmiske analyser hævder »Dataismen« (*'the Dataism'*), at den frisætter os fra enhver underliggende teori og kategorisering og overflødiggør enhver form for samfundsvidenskab. Menneskenes virkelige liv skulle være det eneste grundlag for at forudsige deres adfærd og tjene en god styring, fraregnet alle de sociale og politiske teorier som hermed bliver unødvendige.

Denne skadelige decentrering af Statens statistikker og af samfundsvidenskaberne fortjener en mere dybdegående undersøgelse (Thévenot, 2019a). Fraværet af en eksplicit og konventionel ækvivalensform til at foretage målingen med kan forveksles med mangel på ækvivalens som sådan (Rouvroy og Berns, 2013) [16]. Imidlertid kan den statistiske inferens ikke fungere uden en vis form for formatering, der muliggør ækvivalens; et kodningsformat, der beror på en infrastruktur, og som bruges til at opsamle 'information' og anvende den i algoritmer. Dette format forbliver spærret inde i det tekniske udstyr, der producerer digitale spor. Manglen på en eksplicit, offentlig og diskuterbar konvention forhindrer kritik af de tal, som styringen gør brug af (Diaz-Bone, 2015, 2016; Thévenot, 2019b). Derudover skyldes metamorfosen af styringen via tal ikke kun manglen på offentlighed, men også, at adfærdskontrollen bygger på et system af feedback og indflydelse, som ikke giver plads til bedømmelse og refleksion hos den, styringen går ud over. Og ej heller til en ikke-offentlig proto-refleksivitet, som kan analyseres ud fra de to sider, som findes i ethvert *engagementsregime*: Med roligt og selvsikkert 'lukkede øjne' i troen på den investerede form – om ikke andet så personligt, ud fra familiære pejlemærker; med 'åbne øjne' i bekymring over, hvad man har ofret på grund af selvsamme investerede form (Thévenot, 2009).

Denne styringsform [via digitale spor] styrer en lang række enheder, lige fra autoritære Stater til personer, der er optaget af at kontrollere sig selv. Når

den tjener Staten, tilslutter styringsformen sig tilsyneladende det 'sociale' gennem det styringssystem baseret på 'social kredit', som blev indført af den kinesiske Stat. Hertil kommer kontrol via digital sporing og eksplicit evaluering af alle borgere med hensyn til en 'tillid', der sammenblander overholdelsen af regler med en mangel på kritik af den siddende magt. Den russiske Stat forfølger for sin del en krig for direkte indflydelse via en skjult digital styring, som er mere effektiv end traditionel propaganda.

Styring af det kvantificerede selv

I den anden lejr, på det personlige plan, er der begyndt at træde en selvstyring via digital sporing i kraft. I stedet for uvidende at få deres digitale spor overvåget inden for rammerne af styringen fra en ydre enhed, så skal de mennesker, der praktiserer det 'kvantificerede selv' (*quantified self*) forestille at være det ledende organ, der selv træffer beslutning om målingerne-optagelserne af deres levende krop. De beslutter endvidere selv, hvilke forholdsregler-foranstaltninger de vil iværksætte, så der kan ske en ændring i deres adfærd og deres selv (Vormbusch, 2020).

Alle de oplysninger, som et helt batteri af kropssensorer og forbindelsesobjekter indsamler, giver den levende krops tilstande en form, der ikke tidligere er blevet formateret til institutionelle og offentlige konventioner og kategorier. Og denne form handler lige så lidt om de personlige pejlemærker for et *familiært engagement* i egen krop. Som det kan ses i forhold til kvantificeringen af 'stress', så er den kategori, der opstår af algoritmen, ikke så eksplicit og kritiserbar, som en kritisk refleksivitet over den formodede styring af selvet ville kræve. Denne anvendelse er også vigtig i forhold til vores formål, for den slutter sig til den form for decentrering, vi beskæftigede os med i forrige afsnit, som en forlængelse af fællesskabet til alt det levende. Her er det levende menneskeligt og henregnes rent funktionelt til dets organer, mens vi venter på at kunne forstå de bakterier og vira, som mennesket består af – dette fællesskab af plurale levende væsener.

På trods af fragmenteringen af de udfordringer, som samfundsvidenskaben i dag skal imødegå, har vi [i artiklen her] udarbejdet en retningsgivende linje, der gør det muligt både at trække sammenhængene frem og at skitsere en tilgang til, hvordan man kan komme videre i arbejdet med dem. De decentrerende kræfter, der trækker i disciplinens klassiske definitioner og metoder, kræver, at der tages hensyn til det sociales undervurderede – eller ligefrem ikke-anerkendte – afhængigheder, hvad angår de mange oversete personer, som især »studierne« (*'the studies'*) har bidraget til at bringe frem i lyset. Man kan sige, at alle disse afhængigheder finder deres plads i en økologi i bredeste forstand, som artiklen skitserer hovedtrækkene af – en udvidet politisk økologi, for at bruge Albert Hirschmans ord (1986). Hvis samfundsvidenskaberne blot får støtte fra andre discipliner med viden om mennesket og miljøer, er den ikke i sig selv blottet for ressourcer til at håndtere denne omdefine-

ring; ressourcer, som forstærkes af samfundsvidenskabernes mange tidligere skridt i retning af disciplinens ydre grænser.

Oversætternes noter

1. Originalartiklen er tilgængelig her: http://www.journaldumauss.net/?Complement-du-no56-La-grande-decentration.

2. Med »positivitet« ('positivité') henviser Thévenot til den klassiske positivisme hos en Auguste Comte, for hvem »positiviteten« var et kernetræk ved den moderne videnskabs sikre, erfaringsbaserede og lovbundne viden. Comte brugte selv udtrykket »socialfysik« om sin mekanistiske sociologiforståelse. (red.)

3. Der er her tale om oversætterens egen oversættelse af Sartre-citatet, og ikke oversættelsen som findes i den danske udgave fra 2013 (http://philosophia.dk/?product=vaeren-og-intet) (o.a.)

4. Med begrebet »subalterne« ('subalterne') henviser Thévenot til et nøglebegreb i såkaldt postkolonial tænkning, hvor begrebet bruges til at betegne de undertrykte eller undertvungnes subjektposition. Vi vælger at oversætte begrebet direkte til dansk, fordi postkolonial tænkning spiller en stor rolle for den samlede tekst. (red.)

5. Thévenot bruger teksten igennem udtrykket 'la cité' på en flertydig måde, der dels spiller på det almindelige franske ord for »storbyen«; dels henviser til postkolonial tæknings begreb om »metropolen« som det koloniale center (til forskel fra periferien); og endelig henviser til hans egen brug, med Luc Boltanski, af ordet 'cité' om retfærdiggørelsens grammatikker eller værdiordner. Vi vælger at oversætte ordet forskelligt, afhængig af kontekst, men lægger os ofte (som her) op ad den postkoloniale betydning som en grundfigur i teksten. (red.)

6. Med »gæstfrihedsfilosofierne« ('les philosophies de l'hospitalité') tænker Thévenot formentlig bl.a. på Jacques Derrida og dennes forelæsninger om emnet gæstfrihed. (red.)

7. Thévenot henviser her til den såkaldte »ontologiske vending« i antropologien, som den danske antropologi-professor Morten Axel Pedersen bl.a. er ophavsperson til. (red.)

8. Abbotts (2016) læsninger af periferiens socialtænkning, som Thévenot her henviser til, er udgivet under pseudonymet Barbara Celarent. Deraf henvisningen til en imaginær professor. (red.)

9. FLN var en algerisk organisation, dannet 1954, som ledte an i kampen for algerisk uafhængighed af Frankrig indtil 1962, hvor Évian-aftalen banede vej for algerisk uafhængighed efter 132 års fransk styre. Som psykiater meldte Fanon sig i 1956 ind i FLN og blev derpå tvunget i eksil i Tunesien. Thévenot antager disse oplysninger og relationer kendt af sine fransksprogede læsere. (red.)

10. 'Pied-noir' er betegnelsen for en fransk befolkningsgruppe, som oprindeligt omfattede franskfødte bosat i de franske kolonier, men som nu mere bruges om hjemvendte kolonister og deres efterkommere. (red.)

11. »Indeksparadigme« er Ginzburgs eget begreb, i henvisning til Charles S. Peirces klassiske semiotiske tredeling mellem ikon, indeks og symbol. Ginzburg bruger betegnelsen til at indfange centrale træk ved de humanistiske videnskabers fortolkningspraksis siden det 19. århundrede, hvor det indeksikale og problematiske forhold mellem detaljer i et værk og tilskrivning af værket til en skaber kommer i centrum. Analogien til Colonnas arbejde synes for Thévenot at være, at hun på papiret og i teorien leder efter tilsvarende tilskrivningsprocesser for marginalitet, alt imens hendes undersøgelser i praksis gør noget andet. (red.)

12. Thévenot parafraserer her sin egen teori om engagementsregimer og fælleshedsformer, der skelner mellem regimet for engagement i retfærdiggørelse af det fælles bedste (en ret-

færdiggjort fælleshed), regimet for engagement i en individuel eller kollektiv plan (en fælleshed i liberal offentlighed), og regimet for engagement i nære og familiære omgivelser (en anknytning til fælles-steder). Se Hansen 2016 for en introduktion. (red.)

13. Thévenot tænker her formentlig på forslag til mere direkte demokratiske repræsentationsformer, som trives blandt dele af den primært ungdomsbårne miljøbevægelse, f.eks. Extinction Rebellion. (red.)

14. Thévenot parafraserer her sit tidlige begreb om »investering i former«, hvor »form« forstås bredt i såvel en symbolsk som materiel forstand af kodificering, f.eks. via love eller tekniske standarder. (red.)

15. Thévenot refererer her til begrebet om det antropocæne, forstået som en angiveligt ny geologisk epoke i menneskehedens historie defineret ved, at mennesket er blevet en naturkraft på linje med eller med større miljømæssig indvirken end andre naturkræfter (deraf »antropocæn«, af »antropos«). (red.)

16. Bonneuil og Fressoz henviser her til det klassiske latinske ord «circumfusus», der frit kan oversættes som «tingene i omgivelserne«. (red.)

17. Berques brug af begrebet »mesologi« står for læren om 'milieu', det franske ord, der dels betyder »miljø«, »omverden« og »stedet i midten« (fra sin latinske etymologi). (red.)

18. Thévenot sigter her til sig selv og sin egen model for familiært engagement. (red.)

19. Udtrykket »nordlig« ('du Nord') synes her at henvise til skellet mellem det globale Nord og det globale Syd. (red.)

20. Maurice Barrès (1862-1923) var en fransk novelleforfatter, journalist og politiker, kendt for sine nationalistiske og monarkistiske holdninger og for sin medvirken til at gøre 24. juni til mindedag for Jeanne D'arc. (red.)

21. Thévenot henviser her implicit til sprog og begreber, der gerne anvendes af forskere med tilknytning til Latour og ANT. (red.)

Slutnoter fra originalteksten

[1] Denne debat blev startet af Marc Ferro, som på det tidspunkt var korrespondent for *Annales*, der i øvrigt inviterede François Chatelet, Bertrand de Jouvenel, Annie Kriegel, Victor Leduc og Pierre Renouvin til nummer 18-1 og 18-3 af *Annales E.S.C.* i 1963. Angående debatterne, som Ferro arrangerede, og som blev favoriseret af tidsskriftets interdisciplinaritet, se interviewet med ham i *Annales* (Ferro, 2020).

[2] Angående disse sammenhænge med økonomien, se især: Favereau, 2001; Thévenot, 2006 (kap. 2). Angående sammenhængene med den politiske filosofi, se især: Affichard og de Foucauld 1992, 1995.

[3] Angående den franske reception af *subaltern* og *postcolonial studies*; kritikken af dem, der slutter sig til kritik fra den anden side af Atlanterhavet og Den Engelske Kanal; og årsagerne til, at 'transplantationen er mislykkedes', se: Bayart, 2010; Pouchepadass, 2000.

[4] Den algeriske filminstruktør Jean-Pierre Liedo skrev ved sin død: »En dag må de algeriske forskere hylde Fanny for at have gen-legitimeret en skattekiste af viden« (Liedo, 2014).

[5] Angående miljøfilosofierne, se: C. Larrère, 1997; C. Larrère og R. Larrère, 1997.

[6] Denne spænding mellem menneskeligt og levende der, som vi skal se i næste afsnit, allerede er blevet behandlet af værdiordenernes grammatik, er central i Boltanskis analyse af undfangelsens og abortens grammatikker (Boltanski, 2004), ligesom den også er central for engagementsregimerne.

[7] For en kritisk analyse af Habermas' manglende forståelse af den kognitive mangel og sammenblandingen med den normative orden, der opstår heraf, samt for en parallel analyse af Axel Honneths »kognitive mishandling (*gerrymandering*)«, se Strydom, 2010.

[8] Takket være Bernard Coneins medvirken har det været muligt at være i direkte dialog med disse forfattere (Conein og Thévenot, 1997).

[9] Pluralismen kommer først med den senere introduktion af forskellige 'eksistensmåder' (Latour, 2012) i forbindelse med en dybdegående revidering, der hvirvler op i kompatibilitetsmæssige problemer med den oprindelige netværksmodel.

[10] Angående en dæmning som fælles-sted i en aktuel miljøkonflikt, se: Thévenot, 2019b.

[11] Mens det franske ord 'sammen' stammer fra det latinske *insimul*, altså tidsmæssig simultanitet, stammer det engelske *together* (ligesom *gather* 'samle') og det russiske *vmestie* ('på det samme sted') fra tilstedeværelsen på det samme sted.

[12] Se især José Manuel Resendes eget og fælles arbejde. Angående de fælles arbejder, se Resende og Martins, 2015; Resende, Martins, Breviglieri og Delaunay, 2018.

[13] Francis Chateauraynaud har fremstillet et stort og detaljeret kort over 'miljømæssige topikker', i forbindelse med en konfrontation mellem den politiske økologi og den pragmatiske sociologi i Frankrig (Chateauraynaud, 2014).

[14] Breviglieri, Pattaroni og Stavo-Debauges pionerforskning i sameksistens nævnt længere oppe har vist, hvordan dyr, der lever i sameksistens med mennesker, bidrager til at ændre relationerne mellem menneskene ved at skabe moralske og politiske debatter. Om det så blot er på grund af installeringen af kattelemme, der går på tværs af grænserne for det private og intime (Breviglieri, 2003).

[15] En undersøgelse, som jeg har foretaget i Aspedalen i Pyrenæerne i samarbejde med Eric Doidy, Marie-Noël Godet og Claudette Lafaye, og som senere blev fulgt op af en komparativ undersøgelse i Clavey River-dalen i Californien i samarbejde med Michael Moody. Resultater og analyser publiceret i: Moody ogThévenot, 2000; Thévenot, 1996a, 1996b; Thevenot Moody og Lafaye, 2000.

[16] Angående 'anti-ækvivalensen' i det postliberale opgør, se Davies, 2020.

Litteratur

Abbott, Andrew, 2016, »L'avenir des sciences sociales. Entre l'empirique et le normatif«, *Annales. Histoire, Sciences Sociales*, 71(3), (overs. Hugo Bouvard, red. Étienne Ollion, Étienne Anheim), pp. 575-596. https://doi.org/10.1353/ahs.2016.0115

Affichard, J., de Foucauld, J.-B. (red.), 1992, *Justice sociale et inégalités*, Paris, Ed. Esprit.

Affichard, J., de Foucauld, J.-B. (red.), 1995, *Pluralisme et équité ; la justice sociale dans les démocraties*, Paris, Ed. Esprit. https://doi.org/10.1017/s0395264900050927

Agre, Philip E., 1997, »Surveillance et saisie. Deux modèles de l'information personnelle« in Conein, B. og Thévenot, L. (red.), *Cognition et information en société*, Paris, Ed. de l'EHESSAron, Raymond, 1962, *Paix et Guerre entre les Nations*, Paris, Calmann-Lévy. https://doi.org/10.4000/books.editionsehess.10450

Aron, R., 1962, *Paix et Guerre entre les Nations*, Paris, Calmann-Lévy. https://doi.org/10.1007/978-3-531-90400-9_5

Auray, Nicolas, 2007, »Les agrandissements politiques de la jeunesse. Jeu, Internet et citoyenneté«, in Marc Breviglieri, Marc og Cichelli, Vincenzo (red.) *Adolescences méditerranéennes. L'espace public à petits pas*, Paris, L'Harmattan, pp. 113126. https://doi.org/10.4000/rfp.1311

Auray, N., 2011, »Les technologies de l'information et le régime exploratoire«, in Van Andel Pek og Boursier, Dominique (red.), *La serendipité dans les arts, les sciences et la décision,* Éditions Hermann, Paris, pp. 329-343. https://doi.org/10.4000/books.msha.5910

Auray N., 2016. *L'alerte ou l'enquête*. Paris, Presses des Mines.

Auray, Nicolas, Vétel, Bruno, 2014, »L'exploration comme modalité d'ouverture attentionnelle : le cas d'un jeu freemium«, *Réseaux*, nr. 182, pp. 153-186. https://doi.org/10.3917/res.182.0153

Barrès, Maurice, 1967 [1897], *Les Déracinés*, Paris, Plon.

Barthes, Roland, 1957, *Mythologies*, Paris, Seuil.

Bayart, Jean-François, 2010, *Les études postcoloniales, un carnaval académique,* Paris, Karthala. https://doi.org/10.29173/af9697

Berque, Augustin, 1996, *Êtres humains sur la Terre*, Paris, Le Débat-Gallimard. https://doi.org/10.7202/022714ar

Blok, Anders, 2013, »Pragmatic sociology as political ecology: on the many worths of nature(s)«, *European Journal of Social Theory* 16(4): 492-510. https://doi.org/10.1177/1368431013479688

Blok, Anders, 2015, »Attachment to the common-place: Pragmatic sociology and the aesthetic cosmopolitics of eco-house design in Kyoto, Japan«, *European Journal of Cultural and Political Sociology*, 2(2), 122-145. https://doi.org/10.1080/23254823.2015.1108212

Blok, Anders og Meilvang, Marie Leth, 2015, »Picturing Urban Green Attachments: Civic Activists Moving between Familiar and Public Engagements in the City«, *Sociology*, 49(1), 19-37. https://doi.org/10.1177/0038038514532038

Boltanski, L., 2004, *La condition fœtale. Une sociologie de l'engendrement et de l'avortement*, Paris, Gallimard.

Boltanski, L., Thévenot, L., 1987, *Les économies de la grandeur*, Paris, Presses Universitaires de France et Centre d'Étude de l'Emploi. https://doi.org/10.1017/s0395264900063204

Boltanski, L., Thévenot, L., 1991, *De la justification. Les économies de la grandeur,* Paris, Gallimard.

Boltanski, L., Chiapello, E., 1999, *Le nouvel esprit du capitalisme*, Paris, Gallimard. https://doi.org/10.3917/scpo.colle.2001.01.0283

Bonneuil Christophe og Fressoz Jean-Baptiste, 2016 [2013], *L'événement Anthropocène. La Terre, l'histoire et nous*, Paris, Seuil (ny, revideret udgave). https://doi.org/10.3917/pox.111.0202

Boym, Svetlana, 1994, *Common Places. Mythologies of Everyday Life in Russia,* Cambridge Massachusets/London, Harvard University Press. https://doi.org/10.1017/s0395264900051441

Brahy, Rachel, 2019, *S'engager dans un atelier-théâtre, Vers une recomposition du sens de l'expérience*, Mons (Belgien), Ed. du Cerisier.

Breviglieri, Marc, 2001, »L'étreinte de l'origine. Attachement, mémoire et nostalgie chez les enfants d'immigrés maghrébins«, 2001, *Confluences Méditerranée*, nr. 39, 37-47. https://doi.org/10.3917/come.039.0037

Breviglieri, Marc, 2003, »La résistance au rapprochement. Cohabitations pérennes dans un squat«, in Breviglieri, Marc og Conein, Bernard (red.), 'Tenir ensemble et vivre avec. Explorations sociologiques de l'inclination à cohabiter', rapport de l'action financée par le programme Habitat et vie urbaine (PUCA), Groupe de Sociologie Politique et Morale. https://doi.org/10.1163/ej.9789004175181.i-298.65

Breviglieri, M., 2010a, »De la cohésion de vie du migrant: Déplacement migratoire et orientation existentielle«, *Revue Européenne des Migrations Internationales*, vol. 26, n° 2, pp. 57-76. https://doi.org/10.4000/remi.5137

Breviglieri, M., 2010b, »L'attachement au lieu d'origine. Entre tonalités d'habitation et convictions communautaires, le sol glissant de l'appartenance«, in Colonna F og L. Le Pape (red.), *Traces, désir de savoir et volonté d'être. L'après-colonie au Maghreb*, Arles, Actes Sud, pp. 330-350. https://doi.org/10.4000/remmm.7304

Breviglieri, M., 2012, »L'espace habité que réclame l'assurance intime de pouvoir: Un essai d'approfondissement sociologique de l'anthropologie capacitaire de Paul Ricœur«, *Études Ricoeuriennes / Ricoeur Studies*, 3(1): 34-52. https://doi.org/10.5195/errs.2012.134

Breviglieri, M., 2013a, »Une brèche critique dans la 'ville garantie'? Espaces intercalaires et architectures d'usage« in Cogato Lanza Elena, Pattaroni Luca, Piraud Mischa, Tirone Barbara (red.), *De la différence urbaine. Le quartier des Grottes*, Genève, MétisPresses, pp. 213-236. https://doi.org/10.4000/crau.432

Breviglieri Marc, 2013b, »Peut-on faire l'histoire d'un attachement?«, *SociologieS* [online], lagt online 19. november 2013. URL: http://sociologies.revues.org/4403

Breviglieri Marc, 2018, »The Guaranteed City. The Ruin of Urban Criticism?«, in Resende J.M., Martins A.C., Breviglieri M. og Delaunay C. (red.). *The challenges of communication in a context of crisis*. {}Newcastle upon Tyne, Cambridge Scholars Publishing, pp. 200-227.

Breviglieri Marc, 2020, »Fertilités. Sur les chemins de collecte des femmes oasiennes (univers végétal, résonateurs cosmiques, soins collectifs)«, *Anthropologie et Sociétés*, 44(1) (under udgivelse). https://doi.org/10.7202/1072767ar

Breviglieri, Marc og Conein, Bernard (red.), 2003, »Tenir ensemble et vivre avec. Explorations sociologiques de l'inclination à cohabiter«, rapport de l'action financée par le programme Habitat et vie urbaine (PUCA), Groupe de Sociologie Politique et Morale.

Caillé, Alain og Vandenberghe, Frédéric, 2016, *Pour une nouvelle sociologie classique*, Lormont, Le bord de l'eau. https://doi.org/10.4000/lectures.21810

Cardoso de Oliveira Luís Roberto, 2005, *Droit légal et insulte morale. Dilemmes de la citoyenneté au Brésil, au Québec et aux États-Unis*, Laval, Les Presses de l'Université Laval. https://doi.org/10.4000/cal.7992

Centemeri, Laura, 2011, »Retour à Seveso. La complexité morale et politique du dommage à l'environnement«, *Annales, Histoire, Sciences Sociales*, vol.66 n°1, pp. 213-240. https://doi.org/10.1017/s0395264900005515

Centemeri, Laura, 2015a, »Reframing problems of incommensurability in environmental conflicts through pragmatic sociology. From value pluralism to the plurality of modes of engagement with the environment«, *Environmental values*, 24(3), pp. 299-320. http://dx.doi.org/10.3197/096327114X13947900181158

Centemeri, Laura, 2015b, »Entre expertises et émotions. Les conflits relatifs à l'extension de l'aéroport de Milan Malpensa« in C. Traïni (red.), *Émotions et expertises*, Rennes, PUR, pp. 127-146. https://doi.org/10.4000/books.pur.72984

Centemeri, Laura, 2015c, »L'apport d'une sociologie des attachements pour penser la catastrophe environnementale«, *Raison Publique*, dossier »Au-delà du risque. Care, Capacités et résistance en situation de désastre«.

Centemeri, Laura, 2018, »Commons and the new environmentalism of everyday life**.** Alternative value practices and multispecies commoning in the permaculture movement«, *Rassegna Italiana di Sociologia* / a. 59 (2), pp. 289-313.

Centemeri Laura et Renou Gildas, 2014, »Incapacité de raisonner et capacité de résonance. Premiers jalons d'une exploration sociologique«, communication à la journée : »L'incapacité dans la philosophie et dans les sciences sociales«, Fonds Ricœur/EHESS, 16. april 2014. https://doi.org/10.1684/sss.2013.0103

Centemeri, Laura et Renou, Gildas, 2017, »Jusqu'où l'économie écologique pense-t-elle l'inégalité environnementale? Autour de l'oeuvre de Joan Martinez-Alier«, in Larrère, Catherine, (red.) *Les inégalités environnementales*, Paris, PUF, pp. 53-72. https://doi.org/10.4000/etudesrurales.11797

Chakrabarty, Dipesh, 2000, *Provincializing Europe. Postcolonial thought and historical difference*, Princeton, Princeton University Press. https://doi.org/10.1086/ahr/106.4.1322

Champeil-Desplats, Véronique, Porta, Jérome og Thévenot, Laurent, 2019a, »Dossier thématique. Modes de normativité et transformations normatives: de quelques cas relatifs aux droits et libertés«, *La Revue des droits de l'homme*, 16, online siden 3. juli 2019, connection on 11. juli 2019. URL : https://journals.openedition.org/revdh/6328

Champeil-Desplats, Véronique, Porta, Jérome og Thévenot, Laurent, 2019b, »Introduction: une experience de recherche cooperative et transverse entre droit et sciences sociales«, *La Revue des droits de l'homme*, 16, publiceret online 14. maj 2019, sidst tilgået 18. juli 2019. URL: https://journals.openedition.org/revdh/6460

Charbonnier, Pierre, 2020, *Abondance et liberté : Une histoire environnementale des idées politiques*, Paris, La Découverte. https://doi.org/10.3917/dec.charb.2020.01

Charbonnier, Pierre, Latour, Bruno og Morizot, Baptiste, 2017, »Redécouvir la terre«, *Tracés. Revue de Sciences humaines* [online], 33 | 2017, publiceret online 19. september 2017, http://journals.openedition.org/traces/7071; DOI: https://doi.org/10.4000/traces.7071

Chateauraynaud, F., 2014, »Les topiques environnementales entre controverses et conflits. Écologie politique et sociologie pragmatique en France (1980-2010)«, in Charles Lionel, Lange Hellmuth, Kalaora Bernard og Rudolf Florence (red.) *Environnement et sciences sociales en France et en Allemagne*, Paris, L'Harmattan. https://doi.org/10.3917/ecopo.027.0031

Cheyns, Emmanuelle, 2014, »Making 'minority voices' heard in transnational roundtables: The role of local NGOs in reintroducing justice and attachments«, *Agriculture and Human Values*, 31(3), pp. 439-453. https://doi.org/10.1007/s10460-014-9505-7

Cheyns, Emmanuelle og Thévenot, Laurent, 2019, »Le gouvernement par standards de certification consentement et plaintes des communautés affectées«, *La Revue des droits de l'homme*, 16, lagt online 1. juli 2019, http://journals.openedition.org/revdh/6843

Colonna, Fanny, 1995, *Les versets de l'invincibilité. Permanence et changements religieux dans l'Algérie contemporaine*, Paris, Presses de la Fondation de Sciences Po. https://doi.org/10.7202/015419ar

Colonna Fanny, 2004, *Récits de la province égyptienne. Une ethnographie sud/sud*, Arles, Actes Sud. https://doi.org/10.4000/remmm.2888

Colonna, Fanny, 2010, *Le Meunier, les moines et le bandit. Des vies quotidiennes dans l'Aurès du XXe siècle*, Arles, Actes Sud. https://doi.org/10.4000/remmm.7518

Colonna, F. og Le Pape, L. (red.), 2010, *Traces, désir de savoir et volonté d'être. L'après-colonie au Maghreb*, Arles, Actes Sud.

Colin Lebedev, Anna, 2017, »La protestation postsoviétique et les grammaires de l'action collective. une comparaison entre la Russie et l'Ukraine«, *Revue d'études Comparatives Est-Ouest*, 48(3-4), 95-124. https://doi.org/10.3917/receo.483.0095

Conein, B. og Thévenot, L. (red.), 1997, *Cognition et information en société*, Paris, Ed. de l'EHESS (Raisons pratiques 8).

DaMatta Roberto, 1983 [1978], *Carnaval, bandits et héros. Ambiguïtés de la société brésilienne*, Paris, Seuil.

Davies, William, 2020, »Anti-equivalence: Pragmatics of post-liberal dispute« *European Journal of Social Theory*. Online first, pp. 1-21.

de Sousa Santos, Boaventura, 2011, »Épistémologies du Sud«, *Études rurales*, 187, pp. 21-50. https://doi.org/10.4000/etudesrurales.9351

Desrosières, A., 1993, *La politique des grands nombres ; histoire de la raison statistique*, Paris, La Découverte. https://doi.org/10.3917/dec.desro.2010.01

Diaz-Bone, Rainer, 2015, »Sociology of quantification and 'Economie des conventions« – starting from INSEE', contribution aux journées »Comparer, mesurer, évaluer. La chaîne des transformations dans la production et l'utilisation d'une donnée chiffrée«, Laboratoire de Sociologie Quantitative & MSH Paris-Saclay, Malakoff, November 24-25.

Diaz-Bone, Rainer, 2016, »Convention Theory, classification and quantification«, *Historical Social Research*, 41(2): 48-71. DOI: http://dx.doi.org/10.12759/hsr.41.2016.2.48-71

Fanon, Franz, 2015 [1952], *Peau noire, masques blancs*, Paris, Seuil. https://doi.org/10.1522/030294726

Fanon 2002 [1961], *Les damnés de la terre*, Paris, La Découverte (forord af J.-P. Sartre (1961), forord af Alice Cherki og efterord af Mohamed Harbi (2002)).

Favereau, O., 2001, »L'économie du sociologue ou : penser (l'orthodoxie) à partir de Pierre Bourdieu«, in Lahire B. (red.), *Le travail sociologique de Pierre Bourdieu : dettes et critiques*, La Découverte, Paris, pp. 255-314. https://doi.org/10.3917/dec.lahir.2001.01.0255

Ferro, Marc, 2020, »Entretien« af L. Thévenot, *Annales*, (under udgivelse).

Friedland, R., 2011, »The Constitution of Religious Political Violence : Institution, Culture, and Power«, in Jeffrey C. Alexander, Ronald Jacobs, Philip Smith, *The Oxford Handbook of Cultural Sociology*, pp. 429-470. https://doi.org/10.1093/oxfordhb/9780195377767.013.16

Friedland Roger, 2014, *Amore : An American Father's Roman Holiday*, New York, Harper.

Friedland, Roger, 2016, »Jesus With A Gun : Trump the Secular Evangelical«, *Huffington Post, The Blog*, 08/26/2016.

Ginzburg Carlo, 1980, *Le Fromage et les vers*, Paris, Flammarion.

Ginzburg Carlo, 1989 [1986], 'Signes, traces, pistes. Racines d'un paradigme de l'indice' in Ginzburg, Carlo, 1989, *Mythes, emblèmes, traces*, Paris, Ed. de l'EHESS. https://doi.org/10.3917/deba.006.0003

Gorz, A., 1977, *Ecologie et liberté*, Paris, Galilée.

Habermas, J., 1987, *Théorie de l'agir communicationnel*, Paris, Fayard (overs. af J.-M. Ferry og J.-L. Schlegel af tredje udgave af *Theorie des kommunikativen Handels*; originaludgave: Frankfurt, Suhrkamp Verlag, 1981).

Haudricourt, André-Georges, 1987 [1948], *La technologie science humaine*, Paris, Ed. de la Maison des Sciences de l'Homme (forord af F. Sigaut).

Hirschman, Albert, 1986, *Vers une économie politique élargie*, Paris, Minuit.

Hochschild, Arlie, 2016, *Strangers in their own land. Anger and mourning on the American right*, New York, The New Press. https://doi.org/10.18261/issn.2535-2512-2017-05-05

Illich, Ivan, 1973, *La Convivialité*, Paris, Seuil.

Ingold, Tim, 2000, *The Perception of the Environment. Essays on livelihood, dwelling and skill*, London, Routledge. https://doi.org/10.7202/000721ar

Ingold, Tim, 2012, »Toward an Ecology of Materials«, *Annual Review of Anthropology*, vol. 41, pp. 427-442.

Ingold, Tim, 2000 [1994], *The perception of environment. Essays on livelihood, dwelling and skill*, Londres, Routledge.

Jullien, F., 1992, *La propension des choses*, Paris, Seuil.

Kant de Lima Roberto, Eilbaum Lucia, Pires Lenin, 2007, »'Ici, c'est différent': espace, conflits et techniques d'accueil policiers dans les commissariats de Rio de Janeiro«, *Outre-Terre* 5(1) (n° 18), pp. 323-334. https://doi.org/10.3917/oute.018.0323

Koveneva, Olga, 2011a, »Vivre ensemble dans la nature et dans la ville : Regards comparés sur les grammaires de la mise en commun en France et en Russie«, thèse de doctorat de sociologie en co-tutelle sous la direction de Laurent Thévenot et Alexandre Gofman, Ecole des Hautes Etudes en Sciences Sociales et Institut de Sociologie de l'Académie des Sciences de Russie. https://doi.org/10.4000/trajectoires.2161

Koveneva, O., 2011b, »Les communautés politiques en France et en Russie: regards croisés sur quelques modalités du« vivre ensemble«, *Annales, Histoire, Sciences Sociales* 66(3), pp. 787-817. https://doi.org/10.1017/s0395264900011112

Laclau, Ernesto, 2005, *On populist Raison*, London, Verso.

Lafaye, C., 1989, »Praticiens de l'Equipement et légitimités quotidiennes«, *Les annales de la recherche urbaine* n° 44-45, pp. 94-100. https://doi.org/10.3406/aru.1989.1484

Lafaye, C. og Thévenot, L., 1993, »Une justification écologique? Conflits dans l'aménagement de la nature«, *Revue Française de Sociologie*, vol. 34, nr. 4, okt.-dec., pp. 495-524. https://doi.org/10.2307/3321928

Larrère, Catherine, 1997, *Les philosophies de l'environnement*, Paris, PUF.

Larrère, Catherine et Raphaël Larrère, 1997, *Du bon usage de la nature – Pour une philosophie de l'environnement*, Paris, Aubier. https://doi.org/10.1016/s1240-1307(97)81559-2

Larrère, Catherine, 2012a, »L'écoféminisme: féminisme écologique ou écologie féministe«, *Tracés*, nr. 22, pp. 105-121. https://doi.org/10.4000/traces.5454

Larrère, Catherine, 2012b, »Care et environnement: la montagne ou le jardin ?«, in Laugier, Sandra (red.) *Tous vulnérables? Le care, les animaux et l'environnement*, Paris, Payot, pp. 233-261. Latour, B. 1995, 'Moderniser ou écologiser ? A la recherche de la 'septième' cité', *Ecologie Politique*, nr. 13, pp. 5-27. https://doi.org/10.2307/j.ctv18ph19r.16

Latour, B., 1983, *Les microbes: guerre et paix* suivi de *Irréductions*, Paris, Ed. Métailié. https://doi.org/10.3917/dec.latou.2008.01

Latour, Bruno, 1999, *Politiques de la nature. Comment faire entrer les sciences en démocratie*, Paris, La Découverte. https://doi.org/10.3917/dec.latou.2004.02

Latour, Bruno, 2012, *Enquête sur les modes d'existence. Une anthropologie des modernes*, Paris, La Découverte. https://doi.org/10.4000/lectures.10133

Latour, Bruno, 2017, *Où atterrir? Comment s'orienter en politique*, Paris, La Découverte. https://doi.org/10.1017/s0008423920000773

Leroi-Gourhan, A., 1964, *Le geste et la parole. Technique et langage*, Paris, Albin-Michel. https://doi.org/10.2307/3319279

Leroi-Gourhan, A., 1965, *Le geste et la parole. La mémoire et les rythmes* Paris, Albin-Michel. https://doi.org/10.1525/aa.1967.69.1.02a00600

Liedo, Jean-Pierre, 2014, »Fanny Colonna vient de nous quitter«, *Huffington Post*, 25. november, https://www.huffingtonpost.fr/jean-pierre-lledo/fanny-colonna-vient-de-nous-quitter_b_6216936.html https://doi.org/10.1016/j.evopsy.2014.05.016

Lobão, Ronaldo, 2011, »The Political Economy of Resentment: A Result of Public Policies That Become Government Policies«, in Pinedo-Vasquez Miguel, Ruffino Mauro L., Padoch Christine, Brondízio Eduardo S. (red.), *The Amazon Várzea. The Decade Past and the Decade Ahead*, Dordrecht, Springer, pp. 277-286. https://doi.org/10.1007/978-94-007-0146-5_19

Lonkila, Markku, 2010, *Networks in the Russian market economy*, Basingstoke, Palgrave Macmillan.

Lonkila, Markku, 2011, »Driving at democracy in Russia: Protest activities of St. Petersburg car drivers' associations«, *Europe-Asia Studies*, 63(2), pp. 291-309. https://doi.org/10.1080/09668136.2011.547699

Luhmann, Niklas, 2013 [2002], *Introduction to Systems Theory*, Cambridge, Polity (red. Dirk Baecker, overs. Peter Gilgen).

Luhtakallio, Eeva, 2012, *Practicing Democracy. Activism and Politics in France and Finland*. Basingstoke, Palgrave Macmillan. https://doi.org/10.1177/0038038515573399

Luhtakallio E., Eliasoph N., 2017, »Ethnography of Politics and Political Communication: Studies in Sociology and Political Science«, in K. Hall Jamieson og K. Kenski (red.), *Oxford Handbook of Political Communication*, Oxford, Oxford University Press. Online udgivelsesdato: Sep. 2014. https://doi.org/10.1093/oxfordhb/9780199793471.013.28

Luhtakallio, Eeva & Tavory Iddo, 2018, »Patterns of engagement: Identities and social movement organizations in Finland and Malawi«, *Theory and Society*, 47(2), pp. 151-174. https://doi.org/10.1007/s11186-018-9314-x

Luhtakallio, Eeva & Thévenot, Laurent, 2018, »Politics of Engagement in an Age of Differing Voices« (introduction to the special issue) *European Journal of Cultural and Political Sociology* 5(1-2), 1-11. https://doi.org/10.1080/23254823.2018.1458432

Martinez-Alier, Joan, 2002, *The Environmentalism of the Poor. A Study of Ecological Conflicts and Valuation*, Cheltenham, Edward Elgar. https://doi.org/10.1016/s1240-1307(03)00102-x

Mitchel, Timothy, 2011, *Democracy. Political Power in The Age of Oil*, London, Verso.

Mol, Annemarie, 2002, *The Body Multiple*, Durham, Duke University Press.

Moody, M. & Thévenot, L, 2000, »Comparing Models of Strategy, Interests, and the Public Good in French and American Environmental Disputes«, in Lamont Michèle og Thévenot Laurent (red.), *Rethinking comparative cultural sociology: Repertoires of Evaluation in France and the United States*, Cambridge, Cambridge University Press, pp. 273-306. https://doi.org/10.1017/cbo9780511628108.010

Morizot, Baptiste, 2016, *Les Diplomates. Cohabiter avec les loups sur une autre carte du vivant*, Marseille, Wildproject. https://doi.org/10.1215/0961754x-7312105

Morizot, Baptiste, 2017, »Nouvelles alliances avec la terre. Une cohabitation diplomatique avec le vivant«, *Tracés. Revue de Sciences humaines* [online], 33, lagt online 19. september 2017, sidst tilgået 19. april 2019. URL: http://journals.openedition.org/traces/7001; DOI: 10.4000/traces.7001

Mota, Fabio Reis, 2014a, *Cidadãos em toda parte ou cidadãos à parte ¿ Demandas de direitos e reconhecimento no Brasil e na França*, Rio de Janeiro, Ed Consequência.

Mota, Fabio Reis, 2014b, »Os limites da 'identidade': uma entografia das demandas de reconhecimento na França e no Brasil«, in Luís Roberto Cardoso de Oliveira e Alexandre

Werneck. (org.), *Pensando bem: Estudos de sociologia e antropologia da moral*, Rio de Janeiro, Casa da Palavra, pp. 220-240. https://doi.org/10.17771/pucrio.acad.26984

Mota Fabio Reis, 2017, »Les arènes publiques identitaires: des Antillais de Paris aux *Quilombos* de Rio de Janeiro, une comparaison France/Brésil«, *SociologieS,* Dossier 'L'expérience latino-américaine de la sociologie pragmatique francophone', mis en ligne le 17 mai 2017. URL: http://sociologies.revues.org/6177 https://doi.org/10.3917/puf.watie.2002.01.0017

Pattaroni, L., 2005, »Le *care* est-il institutionnalisable? Quand la« politique du *care* »émousse son éthique«, in Paperman, Patricia og Laugier, Sandra (red.), *Le souci des* autres, (Raisons Pratiques 16) Paris, Ed. de l'EHESS, pp. 177-200. https://doi.org/10.4000/books.editionsehess.11683

Pattaroni L., 2015, »Difference and the Common of the City: The Metamorphosis of the Political, from the Urban Struggles of the 1970's to the Contemporary Urban Order« in Martins Alexandre og Resende José (red.), *The making of the common in social relations*, Cambridge, Cambridge Scholars Publishing, pp. 141-172.

Pattaroni, Luca, (red.), 2020, *La contre-culture domestiquée. Art, espace et politique dans la vie gentrifiée*, Genève, MétisPresses. https://doi.org/10.37866/0563-57-9

Ponte, Stefano, Gibbon, Peter og Vestergaard, Jakob (red.), 2011, *Governing through Standards. Origins, Drivers and Limitations*, Palgrave Macmillan.

Ponte, Stefano og Cheyns, Emmanuelle, 2013, »Voluntary standards, expert knowledge and the governance of sustainability networks«, *Global Networks*, 13(4), pp. 459-477. https://doi.org/10.1111/glob.12011

Porta, Jérome, 2019, »Les transformations des droits sociaux dans la globalisation«, *La Revue des droits de l'homme* [online], 16 | 2019, lagt online 18. juli 2019, sidst tilgået 4. august 2019. URL : http://journals.openedition.org/revdh/6900 https://doi.org/10.4000/revdh.6900

Pouchepadass, Jacques, 2000, »Les 'Subaltern Studies' ou la critique postcoloniale de la modernité«, *L'Homme*, nr. 156, pp. 161-185. https://doi.org/10.4000/lhomme.75

Resende, José Manuel og Alexandre Cotovio Martins (red.), 2015, *The Making of the Common in Social Relations,* Newcastle upon Tyne, Cambridge Scholars Publishing.

Resende J.M., Martins A.C., Breviglieri M. & Delaunay C. (red.), 2018, *The challenges of communication in a context of crisis*. {}Newcastle upon Tyne, Cambridge Scholars Publishing.

Rouvroy, Antoinette og Berns, Thomas, 2013, »Gouvernementalité algorithmique et perspectives d'émancipation. Le disparate comme condition d'individuation par la relation« *Réseaux* vol. 31 nr. 177, pp. 163-96. https://doi.org/10.3917/res.177.0163

Sartre, J.-P., 1965 [1938], *La nausée*, Paris, Gallimard.

Sartre, J.-P., 1984 [1943], *L'être et le néant*, Paris, Gallimard.

Sartre, J.-P., 2002 [1961], »Préface à l'édition de *Les Damnés de la terre*« Fanon 2002 [1961], pp. 17-36. https://doi.org/10.3917/vst.089.0148

Sartre, J.-P., 1995 [1988], *Carnets de la drôle de guerre (Septembre 1939 – Mars 1940)*, nouvelle édition augmentée d'un carnet inédit en 1995 Paris, Gallimard (édition d'Arlette Elkaïm-Sartre).

Scott, James, 2017, *Against the Grain. A Deep History of the Earliest States*, Yale University Press.

Simões, Soraya Silveira, 2010, *Histoire et ethnographie d'une cité à Rio : la Cruzada São Sebastião do Leblon*, Paris, Karthala.

Spivak, Gayatri Chakravorty, 1988, »Can the subaltern speak?«, in Nelson Cary og Grossber, Lawrence (red.), *Marxism and the Interpretation of Culture*, Houndmills, Hampshire og London, Macmillan, pp. 271-313. https://doi.org/10.1007/978-3-658-13213-2_84

Stavo-Debauge, J., 2012, *Le loup dans la bergerie. Le fondamentalisme chrétien à l'assaut de l'espace public*, Genève, Labor et Fides. https://doi.org/10.4000/rhr.8232

Stavo-Debauge, Joan, 2014, »L'idéal participatif ébranlé par l'accueil de l'étranger. L'hospitalité et l'appartenance en tension dans une communauté militante«, *Participations* 9(2) (dossier *Les limites de l'inclusion démocratique*, coordonné par Mathieu Berger et Julien Charles), pp. 37-70. https://doi.org/10.3917/parti.009.0037

Stavo-Debauge, Joan, 2017, *Qu'est-ce que l'hospitalité? Recevoir l'étranger à la communauté*, Montréal, Editions Liber. https://doi.org/10.4000/hommesmigrations.7982

Stengers, Isabelle, 2006, *La vierge et le neutrino. Les scientifiques dans la tourmente*, Paris, La Découverte.

Stoler, Ann, 2006a, (red.) *Haunted by Empire, Geographies of intimacy in North American History*, Durham og London, Duke University Press. https://doi.org/10.3138/cjh.43.1.168

Stoler, Ann, 2006b, »Intimidations of Empire: Predicaments of the Tactile and Unseen«, in Stoler, Ann (red.), *Haunted by Empire, Geographies of intimacy in North American History*, Durham og London, Duke University Press, pp. 1-22. https://doi.org/10.1515/9780822387992-003

Strydom, Piet, 2010, »Towards a cognitive sociology for our time: Habermas and Honneth or language and recognition … and beyond«, *Irish Journal of Sociology*, 19(1), pp. 176-197. https://doi.org/10.7227/ijs.19.1.9

Thévenot, L., 1996a, »Mettre en valeur la nature ; disputes autour d'aménagements de la nature en France et aux Etats-Unis«, *Autres Temps. Cahiers d'éthique sociale et politique*, nr. 49, pp. 27-50. https://doi.org/10.3406/chris.1996.1844

Thévenot, L., 1996b, »Stratégies, Intérêts et justifications. à propos d'une comparaison France – Etats-Unis de conflits d'aménagement«, *Techniques, territoires et sociétés*, nr. 31, pp. 127-149.

Thévenot, L., 1997, »Un gouvernement par les normes ; pratiques et politiques des formats d'information«, in Conein, B. og Thévenot, L. (red.), *Cognition et information en société*, Paris, Ed. de l'EHESS (Raisons Pratiques 8), pp. 205-241. https://doi.org/10.4000/books.editionsehess.10447

Thévenot, L., 2001, »Justifying Critical Differences ; Which Concepts of Value Are Sustainable in an Expanded Coordination?«, in Kwok Siu-Tong og Chan Sin-wai, 2001, *Culture and Humanity in the New Millennium: The Future of Human Values*, Hong-Kong, Hong-Kong University Press, pp. 45-65.

Thévenot, L., 2006, *L'action au pluriel. Sociologie des régimes d'engagement,* Paris, La Découverte. https://doi.org/10.3917/dec.theve.2006.02

Thévenot, L., 2009, »Governing Life by Standards. A View from Engagements«, *Social Studies of Science* 39(5), pp. 793-813. https://doi.org/10.1177/0306312709338767

Thévenot, L., 2014, »Voicing concern and difference. From public spaces to common-places«, *European Journal of Cultural and Political Sociology*, 1(1), pp. 7-34. https://doi.org/10.1080/23254823.2014.905749

Thévenot, L., 2015a, »Making commonality in the plural, on the basis of binding engagements«, in Dumouchel Paul og Gotoh Reiko (red.), *Social Bonds as Freedom: Revising the Dichotomy of the Universal and the Particular*, New York, Berghahn, pp. 82-108. https://doi.org/10.2307/j.ctt9qd0mn.7

Thévenot, L., 2015b, »Certifying the world. Power infrastructures and practices in economies of conventional forms«, in Aspers, Patrick og Nigel Dodd (red.), *Re-Imagining Economic Sociology*. Oxford, Oxford University Press, pp. 195-223. https://doi.org/10.1093/acprof:oso/9780198748465.003.0009

Thévenot, L., 2017a, »'Des liens du proche aux lieux du public': retour sur un programme franco-russe pionnier«, *Revue d'Etudes Comparatives Est-Ouest*, 48(3-4), pp. 7-43. https://doi.org/10.3917/receo.483.0007

Thévenot, L. (i samarbejde med Janna Tsinman og Ariane Zambiras), 2017b, »En commun, en différend. Politiques comparées dans l'apprentissage de la vie ensemble en foyer étudiant«, *Revue d'Etudes Comparatives Est-Ouest*, 48(3-4), pp. 45-93. https://doi.org/10.3917/receo.483.0045

Thévenot, L., 2018, »Droits et biens pris en compte par les engagements volontaires d'entreprises dans des standards internationaux. La 'sustainable palm oil' certification au regard des plus défavorisés«, in Jeammaud, Antoine, Le Friant, Martine, Lokiec, Pascal, Wolmark, Cyril (red.), *A droit ouvert,* Paris Dalloz, pp. 929-945.

Thévenot, L., 2019a, »Measure for Measure: Politics of Quantifying Individuals to Govern Them«, *Historical Social Research* 44(2), pp. 44-76.

Thévenot, L., 2019b, »Endiguer les transes d'un péril prochain. La transition d'un Plan de Prévention de Submersion et la vague de réactions locales contre l'État«, in Padovani, Florence og Lysaniuk, Benjamin (red.), *Les gestions des transitions. Anticiper, subir, réagir, planifier*, Paris, L'Harmattan, pp. 31-66. https://doi.org/10.4000/books.pur.15783

Thévenot, L., 2020, »How does Politics Take Closeness into Account? Returns from Russia«, *International Journal of Politics, Culture, and Society*, 33(2), pp. 221-250. https://doi.org/10.1007/s10767-019-9322-5

Thévenot, Laurent, Moody, Michael, Lafaye, Claudette, 2000, »Forms of Valuing Nature: Arguments and Modes of Justification in French and American Environmental Disputes«, in Lamont, Michèle og Thévenot, Laurent (red.), *Rethinking Comparative Cultural Sociology: Repertoires of Evaluation in France and the United States*, Cambridge, Cambridge University Press, pp. 229-272. https://doi.org/10.1017/cbo9780511628108.009

Thévenot, Laurent, Rousselet, Kathy, Daucé, Françoise (red.), 2017, »Critiquer et agir en Russie« dossier de la *Revue d'Etudes Comparatives Est-Ouest*, 48(3-4), pp. 5-244. https://doi.org/10.4000/lectures.26561

Touraine, Alain, 1963, 'Pour ou contre une politicologie scientifique', *Annales ESC*, 18-3, pp. 475-498. https://doi.org/10.3406/ahess.1963.421008

Vergel-Tovar Carolina, 2019, »La notion de victime dans la préparation de l'action en justice: le cas des femmes face à la guerre en Colombie«, *La Revue des droits de l'homme*, 16, lagt online 1. juli 2019, https://journals.openedition.org/revdh/6779 https://doi.org/10.4000/revdh.6779

Vormbusch, Uwe, 2020, »Taxonomies of the self. Writing the body in an age of uncertainty«, in Mennicken, Andrea & Salais, Robert (red.), *The New Politics of Numbers: Quantification, Administrative Capacity and Democracy*, Palgrave (under udgivelse).

Vrancken, Didier, 2002, *Le Crépuscule du social,* Bruxelles, Labor.

Yurchak, Alexei, 2006, *Everything was forever, until it was no more: the last Soviet generation*, Princeton University Press. https://doi.org/10.1163/187633205x00023

Zard, Philippe, 2009, »L'arbre et le philosophe. Du platane de Barrès au marronnier de Sartre. Littérature et phénoménologie«, *Silène*, http://www.revue-silene.comf/index.php?sp=liv&livre_id=133

Abstact

Given the upheavals that seriously affect sociology and threaten its survival, the author proposes to integrate these upheavals by conceiving them as forces of decentering with regard to the classical definitions and methods of the discipline. All of them require taking into account underestimated, or even unrecognized, dependencies of the "social" on the many beings that have been left behind and that "studies" have helped to bring to the forefront.

The movement of the article follows a decentering of the subject, agent or social actor who can no longer keep his/her pivotal role, and the forms of the common and the community which are off-center with respect to societies and collectives. Far from society (1), the movement leads against the strangeness (2) of an exteriority now to be integrated into the apprehension of the human being through his or her dependencies (3). To be together with these and those that were previously under-represented (4), requires a shift in making commonality. Commonality has to be more concerned with close attachments and to open up cohabitation beyond the human, at the cost of changes that do not leave the underlying normativity of the social sciences untouched. Modes of government emancipate from the city (5) by moving beyond the market economy to things that support deeper political economy assemblages than the versatile alliances between oligarchs and political authorities.